

**ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ
ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»
ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ТУРИЗМУ, ДОКУМЕНТНИХ ТА
МІЖКУЛЬТУРНИХ КОМУНІКАЦІЙ**

Допущено до захисту

“ _____ ” _____ 2023 р.

Завідувач кафедри туризму,

документних та міжкультурних

комунікацій

_____ О.А.Степанова

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ступінь вищої освіти «бакалавр»

на тему:

**ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УГОРЩИНИ ТА ЙОГО
ВИКОРИСТАННЯ**

за спеціальністю 242 “Туризм”

Виконала: студентка 4 курсу,

заочної форми навчання,

групи ЗТУ-19-1

Перепелиця Аліна Володимирівна

Науковий керівник: доктор культурології,

професор Степанова Олена Анатоліївна

Київ-2023

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичні основи розвитку туристично-рекреаційного потенціалу	6
1.1. Туристичний потенціал країни: сутність та склад	6
1.2. Туристичні ресурси як базова умова використання туристично-рекреаційного потенціалу	25
1.3. Інфраструктурна складова туристично-рекреаційного потенціалу	38
Висновки до першого розділу	42
Розділ 2. Аналіз туристичного потенціалу Угорщини	44
2.1. Характеристика Угорщини: природні умови, ресурси, історія	44
2.2. Стан туристично-рекреаційного потенціалу Угорщини	57
Висновки до другого розділу	62
Розділ 3. Бальнеологічні курорти Угорщини на світовому туристичному ринку	64
3.1. Стан та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму Угорщини	64
3.2. Бальнеологічні комплекси, термальні курорти та купальні Угорщини	73
Висновки до третього розділу	80
Висновки	81
Список використаних джерел	85
Додатки	93

ВСТУП

Незважаючи на нестабільну політичну ситуацію в багатьох країнах, а також збільшення глобального індексу тероризму, міжнародний туризм демонструє подальше зростання. Ця тенденція спостерігається на тлі уповільнення зростання або навіть рецесії багатьох економік світу. Варто відзначити, що витрати на туризм продовжують збільшуватися протягом 10 років з одним лише винятком — у 2009 році. Так, 2018 р. на туризм з метою відпочинку було витрачено 3115 млрд дол., а на бізнес-поїздки — 987 млрд дол. [1].

Всесвітня рада з туризму і подорожей підрахувала, що в 2018 р. число міжнародних туристів досягло 1 млрд осіб. Цей показник став абсолютним рекордом туристичної індустрії. По суті, він підтвердив значення туризму як однієї з важливих складових світової економіки, адже на частку туризму припадає 9% світового ВВП.

Актуальність теми дослідження. Угорщина має своє місце у світовому туристичному бізнесі — оздоровчий туризм, 80 % угорської території покрито лікувально-термальними водами, через що вона отримала звання «гарячого ключа» Європи (входить до п'ятірки найбагатших термальними водами європейських країн. Угорщина щорічно приймає приблизно 39 млн іноземних туристів, проте з них справжні туристи — приблизно половина, решта — транзитні мандрівники, саме вони зробили цю країну 5-ю за популярністю у зарубіжних туристів європейською державою. У результаті, частка туризму у ВВП країни досягає 10 %, він займає 3-тє місце за обсягом надходжень до бюджету після промисловості та сільського господарства. У цілому, Угорщина постає перед інвестором невеликою, але дуже затишною, облаштованою європейською країною.

Щороку країну відвідують 25–30 млн туристів, що втричі перевищує чисельність населення самої республіки. В основному це гості з Румунії, туристи зі Словаччини, Австрії, Сербії, Чорногорії та

Німеччини. Всього кілька десятиріч тому ситуація в туристичній галузі країни була іншою. Країну частіше відвідували німці та австрійці. Саме вони стали першими відвідувати такі курорти, як Хевіз. До цих пір старше покоління за звичкою приїжджає підлікуватися «на води» до Угорщини. Але молоді громадяни Німеччини та Австрії воліють відпочивати в інших країнах.

Саме за рахунок туризму в Угорщині живе весь малий бізнес, а це більше 90 % всіх підприємств, що працюють в країні. Але в основному чисельність кожного підприємства не перевищує п'яти-семи осіб.

Питанням розвитку туристичної політики світу присвячено праці провідних українських та закордонних вчених. Зокрема, дослідження тенденцій та закономірностей в цьому складному процесі висвітлено в роботах Н. Антонюк, М. Біль, А. Голікова, О. Любіцевої, М. Мальської, І. Писаревського, А. Парфіненка та ін.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Угорщини.

Для досягнення цієї мети нами визначені та розв'язані наступні наукові завдання:

- розкрити зміст та складові туристичного потенціалу регіону,
- описати особливості туристичних ресурсів як базової умови розвитку туристично-рекреаційного потенціалу,
- розкрити поняття інфраструктурної складової туристично-рекреаційного потенціалу,
- надати характеристику ресурсам Угорщини,
- проаналізувати туристичний-рекреаційний потенціал Угорщини,
- уточнити сучасний стан та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму Угорщини;
- описати бальнеологічні комплекси, термальні курорти та купальні Угорщини.

Предметом дослідження є туристично-рекреаційний потенціал Угорщини.

Об'єктом дослідження: сучасний стан та напрями розвитку перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму Угорщини.

Методи дослідження. В процесі дослідження даних питань використовувались такі методи, як: збирання первинної інформації, аналіз наукових джерел літератури, групування і систематизація вихідних даних предмету, дослідження, методи й моделювання, а також спостереження за керуванням і діяльністю підприємств та організацій. В процесі обробки інформації використовувались джерела літератури вітчизняних та зарубіжних авторів, закони та законодавчі акти України.

Апробація матеріалів дослідження. Основні висновки роботи викладені у тезах доповіді на XVI Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і молодих вчених "Молодь: освіта, наука, духовність".

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків і викладена на 92 сторінках друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ

1.1. Туристичний потенціал країни: сутність та склад

В останні десятиліття сфера туризму і рекреації перетворилась в одну з найбільш прибуткових та розвинутих галузей світового господарства. Вона виконує важливу роль у соціально-економічному розвитку багатьох країн та їх окремих регіонів, забезпечуючи створення додаткових робочих місць та підвищення якості життя місцевого населення. Значення туризму в суспільстві багатогранне: він стимулює розвиток супутніх з туристично-рекреаційною сферою галузей – транспорт, зв'язок, торгівля, виробництво сувенірної продукції, сфера послуг, ресторанне господарство, будівництво тощо. Крім того, туризм є реальним каналом міжкультурної комунікації, сприяє збереженню культурної спадщини та традицій країн і народів, сприяє розвитку їх промислів, відновленню та збереженню культурно-історичних пам'яток.

Туристично-рекреаційна діяльність відіграє важливу роль в економіці країн і регіонів, забезпечуючи раціональне використання і збереження природно-екологічних, культурно-історичних та інформаційно-пізнавальних ресурсів території.

У зв'язку з інтенсивним розвитком туристичної діяльності відбувається формування, уточнення та вдосконалення понятійного апарату, який стосується туристично-рекреаційної сфери. Так, спочатку в наукових колах було вирішено використовувати визначення «рекреаційний» (рекреаційна діяльність, рекреаційні ресурси тощо). Зараз все частіше вживають комплексне поняття, поєднуючи різні сторони діяльності в межах одного туристично-господарського комплексу. Так, наприклад, можна зустріти словосполучення «туристично-рекреаційний ресурс», «туристично-рекреаційна діяльність», «туристично-рекреаційний комплекс», «туристично-рекреаційний потенціал», тим самим підкреслюючи новий підхід до сучасних

потреб господарського комплексу, не змінюючи сутнісне наповнення понять, які були запропоновані попередніми дослідниками.

Аналіз наукових публікацій свідчить, що в одних працях використовується словосполучення «туристичні ресурси», в інших – «туристичний потенціал», а іноді дані поняття вживаються одночасно як синоніми. У низці публікацій використовуються словосполучення «туристично-рекреаційний потенціал» та «рекреаційно-туристичний потенціал». Усе це актуалізує необхідність уточнення понятійного апарату для його застосування в науково-практичній діяльності для дослідження проблем та перспектив розвитку туризму.

Варто зазначити, що конкретний зміст, яким різні автори навантажують визначення «туристично-рекреаційний потенціал», нерідко виявляється дуже складним, оскільки широковідомих, загальноприйнятих трактувань цього поняття по відношенню до сфери туризму не існує. Разом з тим, сутність означеного визначення не є елементарним, і в туристичній галузі має бути обмеженим більш-менш виразними межами.

Дослідження туристично-рекреаційного потенціалу регіону відображені у працях вітчизняних та зарубіжних авторів: Бутко М.П., Бутової Т.Г., Дунец А.Н., Дутчак С.В., Крупочкіна Є.П., Лось М.А., Святохо Н.В., Тельцової А.А., Пижової О.А., Шабаліної Н.В.

Перш ніж перейти до розгляду поняття «туристично-рекреаційний потенціал», доцільно проаналізувати концептуальні підходи до основного визначення – «потенціал».

В «Етимологічному словнику російської мови» зазначається походження слова «потенційний», як запозиченого у XIX столітті з французької мови, де «potentiel» (у перекладі латинської «potentialis», похідного від «potens») – «спроможний», буквально «спроможний бути» [1]. Це поняття також трактують як «приховані можливості», які в господарській практиці завдяки праці можуть стати реальністю. У Великій російській енциклопедії основою поняття «потенціал» вважається латинське слово «potentia», яке означає «засоби, запаси, джерела, які є в наявності та можуть бути мобілізовані,

приведені в дію, використані для досягнення певних цілей, здійснення плану; вирішення будь-якого завдання; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній галузі» [2, с. 105].

Пошук у популярній Інтернет-енциклопедії «Вікіпедія» довів, що існує безліч визначень поняття потенціал, які вживаються в залежності від галузі знань. Так, наприклад, досліджуючи діяльність людини, виділяють: людський потенціал – як потенційні таланти окремого індивіду, що можуть розвиватися далі; трудовий потенціал – як сукупність якостей людини, що визначають можливість та межі її участі в трудовій діяльності; творчий потенціал артиста – як генетичні та фізіологічні вокальні дані, сценічні навички, внутрішня творча енергія виконавця, які можна поліпшити за допомогою духовного і фізичного саморозвитку та інших методів різних фахівців.

У фізичному значенні «потенціал» - це величина, яка характеризує запас енергії тіла, що знаходиться в певній точці поля. У біології «потенціал» визначається, як частка використовуваної людиною енергії спожитих ним продуктів харчування. Разом з тим, розрізняють магнітний

потенціал – «величина, що характеризує магнітне поле»; електричний потенціал – «скалярна величина, що характеризує енергетичні умови в електростатичному полі»; хімічний потенціал – «термодинамічна функція, що характеризує стан будь-якого компонента у фазі даного складу при певних зовнішніх умовах» [2].

Філософський сенс потенціалу – це здатність речі бути не тим, що вона є, в категорії: субстанції, якості, кількості, місця, тобто здатність здійснювати відповідно «рух» чи «процес».

У суспільствознавстві потенціал виступає в якості джерел, можливостей, засобів, запасів, які можуть бути використані для вирішення будь-якого завдання, досягнення певної мети, можливості окремої особи, суспільства держави в будь-якій сфері.

У «Російському тлумачному словнику» під потенціалом розуміється сукупність засобів, можливостей в будь-якій сфері [3, с. 518]. В свою чергу, «можливість» - це сприятлива умова, обставина, ситуація, при якій можна що-

небудь зробити; внутрішні ресурси, сили, здібності [3, с. 63]. При цьому «здатність» - це природна обдарованість, талановитість; вміння, а також можливість виконувати будь-які дії [3, с. 703]. Тобто між можливостями і здібностями в певному контексті не вбачається відмінностей.

У тлумачному словнику С. І. Ожегова і Н. Ю. Шведової дається таке визначення потенціалу: «... ступінь потужності в будь-якому відношенні, сукупність будь-яких засобів, можливостей ...» [4, с. 571].

В інтерпретації Т. Г. Храмцової «потенціал» - це не тільки і не просто кількість ресурсів, а й закладена в них можливість розвитку системи в заданому напрямку. Можливості повинні бути реалізовані. Як в механіці потенційна енергія переходить в кінетичну, так і в економіці потенціал реалізується в результатах діяльності [5].

Багатогранність поняття «потенціал» пояснюється різноманіттям об'єктів, до яких воно застосовується. Головне, що об'єднує різні потенціали, полягає в тому, що практично всі вони містять певну сукупність можливостей чи здібностей в тій сфері, де застосовується те чи інше визначення. Варто зазначити: в більшості визначень вказується, що вся сукупність наявних можливостей спрямована на досягнення певних цілей.

Таким чином, визначення «потенціал» означає наявність у будь-кого/будь-чого прихованих можливостей, або спроможність діяти та розвиватися у певних сферах.

У науковій літературі часто можна зустріти ототожнення понять «потенціал» та «ресурси». Так, наприклад, академік Л. І. Абалкін зазначає, що «потенціал» (економічний, підприємницький, виробничий) – це узагальнена, збірна характеристика ресурсів, прив'язана до місця та часу [6, с.24]. В. М. Архангельський під потенціалом розуміє засоби, запаси, джерела, які є в наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або розв'язання певної проблеми, тобто сукупність реальних нагромаджених ресурсів [7, с. 6].

Принциповою відмінністю між поняттями «ресурси» і «потенціал» є те, що ресурси існують незалежно від суб'єктів економічної діяльності, а потенціал

окремого підприємства, суспільства в цілому невіддільний від суб'єктів діяльності. Тобто «потенціал», окрім матеріальних і нематеріальних засобів, включає здібності працівника, колективу, підприємства, суспільства в цілому до ефективного використання наявних коштів або ресурсів [8, с. 141].

У цілому пропонується підтримувати той підхід, що розмежовує поняття «туристичні ресурси» і «туристичний потенціал», та розглядати їх з позиції можливості й здібності суб'єктів туристичної діяльності використовувати ресурси в якості потенціалу.

Можна зробити висновок, що формування туристичного потенціалу регіону обумовлено можливістю використання туристичних ресурсів в організації і розвитку туристичної діяльності на певній території. Здатність суб'єктів туристичної діяльності ефективно використовувати туристичний потенціал регіону забезпечуватиме успішний розвиток як суб'єктів туристичної індустрії, так і регіону.

Таким чином, можна стверджувати, що кожен регіон на основі аналізу туристичних ресурсів формує туристичний потенціал, релевантний можливостям суб'єктів туристичної діяльності використовувати туристичні ресурси регіонів. Туристичний потенціал сприяє підвищенню привабливості території для туристів, а туристичні регіони – перспективними.

Для подальших досліджень важливим є визначення співвідношення понять «туризм» і «рекреація». Згідно з чинним українським законодавством, «туризм – тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає» [9]. Положення Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» визначає рекреацію, як «відновлення за межами постійного місця проживання у визначених згідно із законодавством місцях природно-заповідних територій та об'єктів розумових, духовних і фізичних сил людини, що здійснюється шляхом загальнооздоровчого, культурно-пізнавального відпочинку, туризму, оздоровлення, любительського та

спортивного рибальства, полювання тощо» [10]. Таким чином, туризм і рекреація розрізняються об'ємом понять: рекреація включає короточасну рекреаційну активність, а для туризму характерна зміна звичної обстановки, звичного способу життя. Зміст цих понять різниться також ставленням до подорожей за службовими цілями (діловий туризм) – для туризму вони є його невід'ємною частиною, а рекреація означений вид діяльності не розглядає. Бережна І. В. [11, с. 17] зазначає, що оскільки, «рекреація» у перекладі з латинської мови означає «відновлення сил», а з французької – «перерву, відпочинок, розвагу, зміну темпу життя, що не пов'язаний безпосередньо з трудовою діяльністю», то найчастіше цим поняттям позначають як означені вище дії, які спрямовані на відтворення фізичного, психічного та духовного здоров'я, так і місце, де вони можуть відбуватись. Таким чином, туризм виступає як форма та елемент відпочинку, тоді як під рекреацією розуміється відпочинок, оздоровлення, відновлення фізичних та психологічних сил.

Розглянемо також поняття «турист» та «рекреант». Так, згідно з чинним законодавством України:

1. туристом є «особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін» [9].

2. рекреантом є «особа, яка відновлює у визначених згідно із законодавством місцях природно-заповідних територій та об'єктів свої розумові, духовні і фізичні сили» [10].

Застосування цих двох понять зумовлене конкретною ситуацією. Якщо, наприклад, людина відпочиває в курортно-оздоровчому комплексі, то вона скоріше належить до категорії «рекреант». Але поняття «турист» так само передбачає користування засобами розміщення, підприємствами харчування. В обох випадках людина залишає своє постійне місце проживання на деякий час. За звичай, людей, що подорожують з одного місця в інше, пішки чи використовуючи певний вид транспорту, організовано чи самостійно,

називають туристами. Але подорож – це також відпочинок. Туристи отримують позитивні емоції, та як наслідок, відновлюють свою життєву енергію, оздоровлюються, тому тут також присутній певний елемент рекреації.

На підставі дослідження понять «потенціал», «ресурси», «рекреація», «туризм», «рекреант» та «турист», варто перейти до аналізу сутності та сенсу поняття «туристично-рекреаційний потенціал». Вочевидь, що під рекреаційним потенціалом слід розуміти сукупність рекреаційних ресурсів конкретної території на визначену дату, які використовуються або можуть використовуватися для рекреації. Туристичний потенціал підкреслює приналежність потенціалу до сфери туризму, а рекреаційний потенціал сприяє відновленню сил людини в процесі відпочинку. Словосполучення «туристично-рекреаційний» є найбільш довершеним тому, що дозволяє об'єднати і рекреаційну діяльність, метою якої є задоволення потреб у відпочинку, і туризм, який включає в себе, окрім задоволення потреб у відпочинку, ще й професійно-ділові цілі. Ресурси, їх розмір, структура, динаміка і баланс джерел формування є важливими чинниками туристично-рекреаційного розвитку регіону. У таблиці 1.1 наведені висловлювання різних авторів щодо визначення «туристично-рекреаційний потенціал».

Таблиця 1.1

Тлумачення визначення «туристично-рекреаційний потенціал»

№	Визначення	Автор та джерело
1.	Туристично-рекреаційний потенціал - сукупність пов'язаних з певним об'єктом (територією) природних і рукотворних тіл та явищ, а також умов, можливостей і засобів, придатних для формування туристичного продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій, програм.	Дроздов А. В. [14]
2.	Туристично-рекреаційний потенціал – це сукупність туристично-рекреаційних ресурсів, їх територіальних поєднань і умов, що сприяють задоволенню потреб населення в туристичній та рекреаційній діяльності.	Шабаліна Н. В. [12, с. 395]

3.	Під туристично-рекреаційним потенціалом території розуміється вся сукупність природних, культурно-історичних, соціально-економічних, геополітичних та інших передумов для організації рекреаційної діяльності на певній території. Під туристично-рекреаційним потенціалом території розуміється наявність на ній певних унікальних або, принаймні, цікавих не тільки для місцевих жителів об'єктів.	Ніколаєнко Т. В. [13]
4.	Туристично-рекреаційним потенціалом території відношення між фактичною і гранично можливою чисельністю туристів, яка визначається виходячи з туристично-рекреаційних ресурсів. Туристично-рекреаційний потенціал – це здатність прийняти певну (граничну) кількість туристів при якій не відбувається порушення стану природної та екологічної рівноваги	Кусков А. С., Лісікова О. В. [15, с.60], [15, с. 120]
5.	Туристично-рекреаційний потенціал – здатність наявних туристично-рекреаційних ресурсів регіону приносити доходи різним економічним суб'єктам у певний період часу.	Козирев В. М. [16]
6.	Туристично-рекреаційний потенціал – сукупність якісних та кількісних характеристик природних, історико-культурних та інших ресурсів території, а також її туристичної інфраструктури, що впливають на розвиток туризму та рекреації.	Гуляєв В. Г., Селіванов І. А. [17, с.228]
7.	Сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих один з одним потенціалів регіону, які використовуються в туристичній діяльності, а також нових, сформованих у процесі цієї діяльності та використовуваних чинників виробництва регіону.	Севастьянова С. А. [19, с.102]
8.	Туристично-рекреаційний потенціал території формують ті ресурси, які на сьогоднішній день використовуються, а також ті, які через низку об'єктивних соціально-економічних причин недоступні, але можуть бути використані за певних умов. Туристично-рекреаційний потенціал включає два поняття, які нерозривні та взаємодоповнюють одне одного: рекреаційний потенціал, як природну складову, тобто ступінь здатності території позитивно впливати на фізичний, психічний та соціально-психологічний стан людини під час відпочинку, та туристичний потенціал – культурно-історичну спадщину – як антропогенну складову, а також певні ландшафтні комплекси, де відбувається туристична діяльність, знаходяться окремі природні або антропогенні туристичні об'єкти, які відвідуються туристами, зокрема музеї, пам'ятки культури, архітектури, археології, традиції населення, народні промисли тощо.	Дутчак С.В. [20, с. 53]

Таким чином, багато авторів наукових праць вважають потенціал сукупністю взаємопов'язаних ресурсів, необхідних для досягнення певних цілей. Туристично-рекреаційний потенціал – досить ємне поняття, яке містить численні детермінанти, що визначають туристично-рекреаційну привабливість певного регіону (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Детермінанти туристично-рекреаційного потенціалу окремої території [25]

Узагальнюючи усе вищесказане, вважаємо доцільним визначити туристично-рекреаційний потенціал регіону як наявність певних можливостей та ресурсів, які можуть бути використанні для розвитку туристичної та рекреаційної діяльності.

Туристично-рекреаційний потенціал є сукупністю органічно взаємопов'язаних природних і матеріальних засобів, які в процесі взаємодії здатні виробляти продукцію або продукт. Будь-яке збільшення кожного ресурсу веде до зростання туристично-рекреаційного потенціалу. Використання туристично-рекреаційних ресурсів, тобто природних, лікувально-оздоровчих, культурно-історичних, розважальних об'єктів, які можуть бути використані для організації туристично-рекреаційної діяльності, здатне підвищити потенціал регіону за рахунок припливу коштів від туристичних, оздоровчих та рекреаційних послуг для зовнішніх і внутрішніх споживачів, відновлення і забезпечення умов для ефективного функціонування капіталу.

Компонентний склад туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Туристично-рекреаційний потенціал будь-якої території має складну ієрархію й включає в себе багато різних елементів з великою кількістю компонентів. В багатьох випадках використовується лише формальне визначення туристично-рекреаційного потенціалу регіону, без глибокого аналізу сутності й специфіки взаємозв'язків, що виникають між різнорідними елементами, які входять до складу потенціалу. Тобто, при проведенні аналізу туристично-рекреаційного потенціалу регіону, яке правило, враховуються далеко не всі важливі структурні елементи, що призводить до неповної та неточної кількісної оцінки, а якісна оцінка, взагалі залишається не врахованою.

Визначення складових елементів туристично-рекреаційного потенціалу з точки зору економіки та дослідження його властивостей як системи є надзвичайно актуальним, тому що дозволить: по-перше, більш повно виявити елементи, що входять до складу сукупного туристично-рекреаційного потенціалу регіону; по-друге, більш точно розрахувати його величину; по-третє, дослідити можливості інтеграції елементів, що входять до складу туристично-рекреаційного потенціалу регіону.

Проблематиці визначення складу сукупного туристично-рекреаційного потенціалу регіону приділялась увага в працях вітчизняних та закордонних дослідників, зокрема Арсеньєвої Е. І., Гуляєва В. Г., Гудзь П. В., Дроздова А. В., Колбовського Є. Ю., Кускова О. С., Руденко О. П., Святохо Н. В. та інших. Однак, усі вони розглядали туристично-рекреаційний потенціал регіону залежно від напрямку своїх досліджень і, відповідно, віддавали перевагу власним імперативам. Результати їх досліджень викликають багато дискусійних питань та містять окремі протиріччя. Тому, вказана проблематика потребує подальшого дослідження.

Слід зазначити, що вивчення рекреації й туризму здійснюється за допомогою різних підходів і методів, при виборі яких серед спеціалістів немає однастайності. Як правило, дослідження туристично-рекреаційної діяльності ґрунтується на застосуванні таких підходів як системний, регіонально-цілісний, соціо-економічний та історико-логічний.

Ми пропонуємо для вирішення питань, пов'язаних з ефективним використанням туристично-рекреаційного потенціалу та розвитком туристичної діяльності використовувати системний підхід, адже цей підхід інтегрує інші підходи в єдиний комплексний підхід, за допомогою якого можливо вивчити особливості існуючих природних та антропогенних ресурсів певної території, діяльність туристично-рекреаційних підприємств у конкурентному середовищі, рівень розвитку інфраструктури туризму, а також їх взаємодію з іншими системами, такими, як політична, правова, економічна й соціальна. Цей підхід, виходячи з контексту дослідження, є найбільш прийнятним. Виходячи з системного підходу, можливо проаналізувати територію регіону, де утворився значний туристично-рекреаційний потенціал; вивчити проблеми та принципи регулювання туристично-рекреаційних процесів у регіоні; обґрунтувати необхідність запровадження нових організаційних форм і методів регулювання туристично-рекреаційної діяльності.

Системний підхід у дослідженні реалізується через застосування сукупності методів, прийомів та засобів прикладного системного аналізу. Саме системний аналіз на основі врахування впливу внутрішніх та зовнішніх чинників дозволяє “охопити” об’єкт у його повноті, визначити протиріччя та проблеми функціонування системи.

Під системою у загальному сенсі розуміють множину елементів з відносинами і зв'язками між ними, що утворюють певну цілісність [21, с. 94]. Поняття системи зустрічається ще у давньогрецьких вчених, які тлумачили її як світовий порядок. Системно уявляли світ, політику, економіку Аристотель, І. Кант, Г. Гегель, Ф. Шеллінг, Г. Сковорода. Однак, системний підхід щодо аналізу туризму та його потенціалу отримав розвиток відносно недавно.

Туристично-рекреаційній системі притаманні наступні властивості:

- соціальної спрямованості, тобто основне її завдання – забезпечення соціальної комфортності населення шляхом задоволення туристично-рекреаційних потреб;

- проблемної орієнтованості, тобто туристично-рекреаційна система повинна раціонально та ефективно використовувати наявний потенціал та органічно вписуватись у коло вирішення пріоритетних напрямків розвитку регіону і держави в цілому.

Тобто, принциповим моментом у дослідженні складу сукупного туристично-рекреаційного потенціалу регіону є аналіз його як системи.

Російський вчений І.В. Зорін вважає, що туристично-рекреаційна система формується на стику трьох окремих підсистем – природи, суспільства, народного господарства – й містить у собі компоненти вказаних підсистем: природні туристичні ресурси, туристи (формальна тимчасова суспільна група), туристичні засоби (матеріально-технічні, енергетичні й трудові ресурси, необхідні для обслуговування туристично- рекреаційної системи) [22, с. 52].

Під час моделювання розвитку туристично-рекреаційної діяльності, досліджувана система може розглядатись у вигляді двох блоків: «туристи» та «забезпечення». Блок «забезпечення» складається з наступних підсистем:

- підсистема атрактивного забезпечення - виступає в якості субстрату розвитку системи й являє собою сукупність властивостей природних і культурних комплексів, засобів розміщення, підприємств обслуговування та організації дозвілля;

- підсистема технічного обслуговування - це і споруди, і вся система життєзабезпечення, тобто те, що часто називають інфраструктурою рекреаційного району;

- підсистема управління - оптимізує взаємозв'язок підсистем та керує розвитком системи взагалі, використовуючи матеріальні, фінансові й організаційні механізми. В цілому наявність цієї підсистеми свідчить про здатність туристично-рекреаційної системи до саморегулювання і саморозвитку. Вона складається з певних механізмів, органів та інститутів. Саме ця підсистема забезпечує інтеграцію всіх компонентів туристично-рекреаційного потенціалу, їх узгоджену дію;

- підсистема забезпечення трудовими ресурсами забезпечує на професійному рівні ефективність та якість оздоровлення й відпочинку.

Інший вчений А.В.Дроздов пропонує для дослідження сукупного туристично-рекреаційного потенціалу виділяти дві основні компоненти:

- 1) природні й культурні ландшафти;
- 2) засоби та умови здійснення туристично-рекреаційної діяльності [23, с. 122-129].

Однак, на наш погляд, означена методика не розкриває в повному обсязі сутність туристично-рекреаційного потенціалу, не враховуючи стан та рівень розвитку інфраструктури сфери туризму та рекреації, особливості економічного розвитку території, кадрове забезпечення туристично- рекреаційної сфери, соціальну складову.

Тому, ми вважаємо, що найбільш повним та ємним є підхід вченого Святохо Н.В., за яким туристично-рекреаційний потенціал території розглядається як сукупність чотирьох основних компонентів – природно-ресурсної, історико-культурної, економічної та соціальної, які взаємопов'язані й взаємодіють між собою [8, с. 32].

Природно-ресурсна компонента – це здатність природних систем без шкоди для себе виробляти необхідну для людини продукцію, тобто використовуватись в туристично-рекреаційній діяльності.

Історико-культурна компонента характеризує можливості для розвитку туристично-рекреаційної діяльності шляхом використання історико-культурного надбання певної території.

Економічна компонента – це складова частина економічного (господарського) потенціалу території, яка характеризує здатність території продукувати та відтворювати туристично-рекреаційний продукт. До складу економічної компоненти входять:

- інфраструктурні елементи – збалансовані з вимогами виробництва туристично-рекреаційного продукту можливості засобів розміщення, підприємств харчування, дозвілля, транспорту забезпечувати необхідні умови для здійснення туристично-рекреаційної діяльності й задоволення потреб рекреантів та туристів;

- фінансові елементи – характеризують обсяг грошових коштів, які є в розпорядженні території для здійснення туристично-рекреаційної діяльності;
- інформаційні елементи – сукупність організаційно-технічних й інформаційних можливостей, що забезпечують прийняття та реалізацію управлінських рішень і впливають на характер (специфіку) виробництва й реалізації туристично-рекреаційного продукту шляхом збору, збереження, обробки й розповсюдження інформації про наявний туристично-рекреаційний потенціал;
- інвестиційні елементи – сукупні можливості території з інвестування сфери туризму й рекреації;
- управлінські елементи – це навички й компетенції керівництва всіх рівнів управління щодо формування, організації, створення належних умов для функціонування та розвитку туристично-рекреаційної сфери.

Соціальна компонента характеризує можливості території з відтворення необхідної для розвитку туристично-рекреаційної діяльності робочої сили. Ця компонента включає в себе необхідним чином кваліфіковані кадри, здатні здійснювати туристично-рекреаційну діяльність (рис. 1.2).

Незаперечним є той факт, що основою туристично-рекреаційного потенціалу є туристичні ресурси. Туристичні ресурси – це сукупність природних і антропогенних ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста й можуть використовуватись з метою відпочинку, туризму та оздоровлення. Завдяки наявності на певній території бальнеогрязевих джерел, історико-культурних пам'яток, сприятливих кліматичних умов, мальовничих ландшафтів може розвиватись туристично-рекреаційна діяльність. Наявність тільки ресурсної компоненти вже забезпечує мінімальний рівень розвитку туристично-рекреаційної сфери. Це пояснюється тим, що людині для відтворення витраченої за час трудової діяльності енергії достатньо змінити традиційне оточення, виїхати за межі постійного місця проживання, навіть за умови відсутності комфортабельних засобів розміщення та якісної туристичної інфраструктури [24, с. 201]. Однак, отримати високий

соціально-економічний ефект від розвитку туристично- рекреаційної діяльності можливо тільки в результаті рекреаційного освоєння території, її благоустрою, розвитку матеріально-технічної бази тощо.

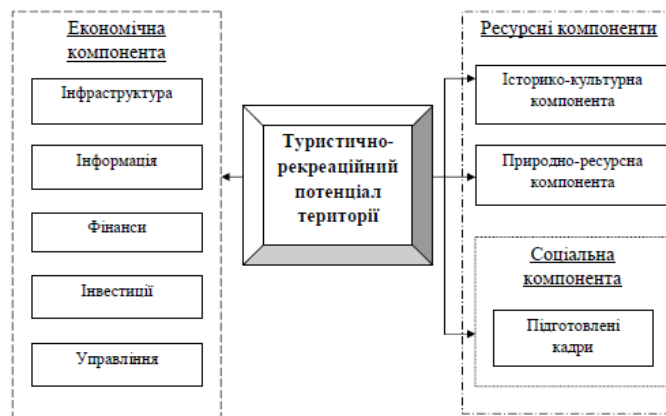

Рис. 1.2. Компонентний склад туристично-рекреаційного потенціалу території [26]

Дуже важливою є компонента професійно-кадрового забезпечення туристично-рекреаційного потенціалу території, тому що без персоналу різних категорій та професійного рівня ефективне функціонування сфери туризму та рекреації неможливе. Елементами кадрового забезпечення туристично-рекреаційного потенціалу є:

1. ринок робочої сили, який забезпечує туристично-рекреаційні підприємства обслуговуючим персоналом;
2. експерти та консультанти з підбору кадрів;
3. навчальні заклади різних рівнів, які забезпечують підготовку спеціалістів для сфери туризму та рекреації;
4. навчальні заклади, які забезпечують підготовку спеціалістів економічного та юридичного профілю [24, с. 97].

Для проведення оцінки туристично-рекреаційного потенціалу території необхідно визначити перелік показників, що характеризують компоненти потенціалу, за якими може здійснюватись оцінка. Обрана система окремих показників повинна вирішувати завдання, пов'язані з підвищенням ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу, плануванням подальшого розвитку сфери туризму й рекреації, прийняттям

управлінських рішень щодо доцільності подальшого використання території з туристично-рекреаційною метою.

Таким чином, показниками для оцінки компоненти туристично-рекреаційного потенціалу «природні ресурси» є:

1. потенціал природних ресурсів за окремими категоріями;
2. ступінь освоєння природних туристичних ресурсів;
3. рекреаційна місткість території;
4. норми припустимого рекреаційного навантаження на території;
5. стійкість природних комплексів до рекреаційного навантаження.

Для компоненти «історико-культурна спадщина» виділяють наступні показники:

1. насиченість території історико-культурними пам'ятками;
2. рівень значущості історико-культурних пам'яток (світове, національне, державне надбання);
3. кількість необхідного та достатнього часу для огляду цінностей – розраховується з метою порівняння різних територій для розвитку історико-культурного туризму;
4. історична, культурна, інша цінність пам'яток;
5. сучасний стан та рівень збереженості історико-культурних ресурсів.

Виділимо основні показники для оцінки всіх елементів економічної компоненти туристично-рекреаційного потенціалу.

Для елементу «інфраструктура» існують такі показники:

3. забезпеченість території засобами розміщення для різних категорій туристів та рекреантів;
1. кількість місць у засобах розміщення;
2. коефіцієнт завантаження засобів розміщення;
3. прибуток із розрахунку на 1 місце у закладах розміщення;
4. кількість працівників означеної галузі;
5. середня площа засобів розміщення в розрахунку на 1 місце, м²;
6. кількість підприємств ресторанного господарства;

7. кількість посадочних місць у підприємствах ресторанного господарства в розрахунку на тисячу жителів регіону;

8. товарообіг підприємств ресторанного господарства.

Для елемента «інформація» можна виділити такі показники:

1. кількість засобів масової інформації в регіоні;

2. законодавча база щодо питань розвитку та використання засобів масової інформації;

3. рівень розвитку засобів масової інформації, інформаційних систем та технологій;

4. технологічні можливості використання інформаційних систем та технологій суб'єктами туристично-рекреаційної діяльності;

5. наявність спеціалізованих інформаційних продуктів для туристично-рекреаційної сфери.

Для елемента «фінанси»:

1. державні дотації у сферу туризму та рекреації;

2. кошти споживачів, сплачені за туристично-рекреаційні послуги;

3. кошти суб'єктів господарювання, спрямовані на розробку й впровадження нових технологій використання туристичних ресурсів;

4. фінансування заходів, спрямованих на підвищення рівня обслуговування туристів та якості послуг, що надаються.

Для елемента «інвестиції»:

1. обсяг внутрішніх та іноземних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу;

2. обсяг реальних та портфельних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу;

3. кількість укладених договорів з інвесторами;

4. кошти інвесторів, спрямовані на будівництво, реконструкцію й модернізацію туристично-рекреаційних підприємств;

5. кошти інвесторів, спрямовані на створення або розвиток підприємств туристично-рекреаційної інфраструктури;

6 кількість новоутворених підприємств завдяки інвестиційній діяльності.

Для елементу «управління» аналізують:

- нормативно-правові акти, що регулюють діяльність туристично-рекреаційної сфери;
- показники ефективності управлінської праці;
- коефіцієнт оперативності роботи апарату управління;
- надійність системи управління;
- стабільність системи управління.

З метою проведення оцінки соціальної компоненти туристично-рекреаційного потенціалу пропонується використовувати наступні показники:

- кількість працівників туристично-рекреаційної сфери;
- кількість навчальних закладів усіх видів, які здійснюють підготовку спеціалістів туристичного профілю;
- ліцензійний обсяг навчальних закладів усіх видів для підготовки спеціалістів туристичного профілю.

Проведений аналіз компонентної структури туристично- рекреаційного потенціалу дає можливість стверджувати, що на сучасному етапі розвитку суспільства більш складними стають питання, пов'язані з управлінням сферою туризму та рекреації й з ефективним використанням туристично-рекреаційних потенціалів регіонів держави. Це пов'язано; по- перше, з існуванням значних міжрегіональних відмінностей; по-друге, з суб'єктивністю в управлінні туристично-рекреаційної сферою. Суб'єктивний чинник в управлінні призводить до виникнення проблем, вирішення яких вимагає професійного творчого підходу. Тому, управління регіональним розвитком туризму та рекреації, в тому числі й туристично- рекреаційним потенціалом, повинно здійснюватись як синтез двох складових: розвитку науково-практичної діяльності у сфері туризму й удосконалення методів та підходів в управлінні.

1.2. Туристичні ресурси як базова умова використання туристично-рекреаційного потенціалу

Туризм ґрунтується на цільовому і раціональному використанні туристичних ресурсів, які є об'єктами інтересу з боку подорожуючих та спроможні задовольняти потреби людей, що виникають в процесі подорожі. Там, де немає будь-яких туристичних ресурсів, туризму не може бути в принципі. Для того, щоб туризм розпочав розвиватись в будь-якому регіоні, необхідна наявність у ньому певної сукупності туристичних ресурсів.

Під визначенням «ресурси» (франц. *ressources*) розуміють матеріальні засоби, цінності, запаси, кошти, що можна використати в разі потреби [25, с.499].

Найбільш повний список ресурсів, які виступають основою економічного зростання і розвитку туризму, може бути представлений в наступному вигляді:

- земля, водні, лісові та інші рекреаційно-туристичні природні ресурси;
- капітал (фінансові ресурси);
- людські (трудові) ресурси;
- підприємницька сфера, підприємницькі ідеї;
- інновації;
- інформація;
- знання [26, с.118].

Всі наведені ресурси в більшій чи меншій мірі використовуються в процесі рекреаційно-туристичної діяльності. Проте, більшість вчених- дослідників туризму окремо виділяють туристичні ресурси, що підкреслює їх значущість у розвитку туризму і туристичної діяльності.

Разом з визначенням «туристичні ресурси» в науковому обігу використовується поняття «рекреаційні ресурси». На думку окремих авторів, під рекреаційними ресурсами слід розуміти поєднання компонентів природи, соціально-економічних умов і культурних цінностей, які виступають як умова задоволення рекреаційних потреб людини. Втім, якщо розглядати туризм як вид рекреації, а туристичні ресурси – з точки зору рекреаційної діяльності, то в даному випадку поняття «туристичні ресурси» фактично ототожнюється

з поняттям рекреаційні ресурси». Це визнають багато авторів. Так, ще у 80-х роках ХХ-го сторіччя авторитетні радянські вчені М. С. Мироненко та І. Т. Твердохлебов, розкриваючи зміст рекреаційних ресурсів, зазначали, що сутність категорії «рекреаційні ресурси» тотожній поняттю

«туристичні ресурси», тому що «за своїм змістом тривала рекреація співпадає з таким ємним поняттям як туризм [27, с.11]. Вказані автори виділили також такі особливості туристичних ресурсів як: унікальність, історичну або художню цінність, лікувально-оздоровчу значущість [27, с.12].

Поняття «туристичні ресурси» і «рекреаційні ресурси» можна використовувати як синоніми. Відповідно, словосполучення «рекреаційно-туристичний», «туристично-рекреаційний» або «курортно-туристичний» слід вважати не самостійною категорією ресурсів, а розглядати лише як додатково пояснювальні вислови.

Найближчим до розуміння туристичних ресурсів, як ресурсів економічної діяльності, є визначення Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО). Вона рекомендує визначати туристичні ресурси як такі, що характеризують пропозицію туристичного продукту (природні й енергетичні багатства; інституційні, політичні, юридичні та адміністративні аспекти; різні блага та послуги, транспорт і устаткування, що складають специфіку інфраструктури туризму) та його попит (людський чинник, економічна і фінансова діяльність, соціальні аспекти) [28, с.42].

Досить чітка характеристика туристичних ресурсів була надана у першій редакції Закону України «Про туризм» 1995 р. У ньому зазначалось: «туристичні ресурси – сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста» [29]. Порівняємо це визначення з аналогічним формулюванням із Закону України «Про туризм» у редакції 2003 р.: «Туристичними ресурсами України є пропоновані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності» [30]. Не треба бути провідним фахівцем у цій галузі, щоб визнати

це визначення як невдале і таке, що зовсім не розкриває сутності туристичних ресурсів і не враховує усієї їх різноманітності.

Більш розгорнуту і послідовну характеристику туристичних ресурсів надано в «Туристському термінологічному словнику» [31, с. 446-447]. Там наведено трактування туристичних ресурсів: «Ресурси туристські – природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, з об'єктами туристичного показу включно, а також інші об'єкти, здатні задовольняти духовні потреби туристів, сприяти відновленню та розвитку їх фізичних сил». Ресурси туристські є доступними для ознайомлення і використання незалежно від форми власності, якщо до того немає законодавчо накладених обмежень.

«Природні та антропогенні геосистеми, тіла та явища природи, артефакти, які мають комфортні властивості і споживчу вартість для рекреаційної діяльності і можуть бути використані для організації відпочинку та оздоровлення певного контингенту людей в певний фіксований час за допомогою технології та наявних матеріальних можливостей» [31, с.446-447]. Як випливає з цього визначення, трактування поняття «туристичні ресурси» достатньо широке, а номенклатура туристичних ресурсів практично безмежна.

Аналогічних поглядів дотримуються й інші вчені. Так, проф. О. О. Любіцева надає таке визначення: «Туристичні ресурси – це ті об'єкти природи, історії, культури, поточні події, явища, які можуть бути використані при створенні та реалізації туристичного продукту. Туристичні ресурси – це частина туристично-рекреаційного потенціалу певної території, яка включена до складу туристичного продукту і підлягає реалізації з туристичною метою» [32, с.74].

Ми повністю погоджуємось з таким визначенням і вважаємо, що воно найкращим чином відбиває погляди більшості фахівців, які займаються проблематикою сучасної організації та економіки туризму.

Отже, сутність туристичних ресурсів полягає в тому, що вони є основою для формування туристичного продукту і його пропозиції. Структурно вони складаються із різних природних, культурно-історичних, а також соціально-економічних об'єктів і явищ, які придатні бути основою для надання туристичних послуг.

Перелік туристичних ресурсів по всіх регіонах України був окреслений у Постанові Кабінету Міністрів України від 28.06.1997 р.

№702. Хоча ця постанова втратила чинність, однак вона дає уявлення про туристичний потенціал кожної адміністративно-територіальної одиниці України [33, с.20-21]. Проте, туристичні ресурси самі по собі не приносять користі, як і всі інші. Тільки використання сукупності декількох видів ресурсів спроможне допомогти в досягненні поставленої мети, тобто ресурси, які є компонентом туризму як цілісної системи, самі утворюють своєрідну базову підсистему.

Деякі фахівці вважають, що туристичні ресурси не можуть існувати як такі без наявності певних умов, до яких відносяться:

- турист, який їх використовує;
- визначене місце, де вони розташовані і можуть використовуватись;
- особлива прикмета, образ, які роблять їх винятковими [34, с.177].

Різноманітність туристичних ресурсів викликає необхідність їх класифікації. Існує багато варіантів класифікаційних схем. Достатньо вдалу спробу узагальнити існуючі підходи до класифікації туристичних ресурсів здійснила проф. О. О. Любіцева [32]. На її думку, до класифікації туристичних ресурсів можна застосувати такі підходи:

- сутнісний – з предметною сутністю ресурсу;
- діяльнісний – за характером використання в туризмі;
- атрактивний – за мірою та формою залучення до туристичної діяльності;
- ціннісний, оснований на унікальності даного ресурсу;
- функціональний, оснований на неповторності туристичних умов і ресурсів у поєднанні з комплексністю їх використання;
- еколого-економічний – за споживчою вартістю ресурсу [32, с.76].

Проте, наведені підходи не вичерпують того різноманіття класифікаційних схем туристичних ресурсів, які пропонуються у спеціальній літературі.

Найбільш поширеними є класифікації туристичних ресурсів, які запропоновані польським дослідником М. Труасі (M. Troisi) (1963 р.) та французьким вченим П. Дефером (P. Defert) (1972 р.).

В основі класифікації М. Труасі лежить розподілення туристичних ресурсів на створені і не створені працею людини. Він виділяє три групи туристичних ресурсів.

- Природні туристичні ресурси: клімат, повітря, краєвид, моря, річки, ліси, які він визначає як «потенційний туристичний капітал».
- Туристичні ресурси, створені працею людини: архітектурні споруди, пам'ятки, витвори мистецтва. Вони є об'єктами показу або екскурсій.
- «Додаткові» туристичні ресурси, які створені працею людини для надання послуг туристам. Сюди М. Труасі включає також інфраструктуру місць перебування туристів і всі підприємства з прийому та обслуговуванню туристів.

На відміну від М. Труасі, П. Дефер не відносить до туристичних ресурсів заклади з прийому і обслуговування туристів. З його думкою погоджуються російські вчені М.Є. Нємоляєва і Л.Ф. Ходорков, які вважають, що зазначені підприємства не можна відносити до складу туристичних ресурсів, оскільки вони (підприємства) дозволяють використовувати туристичні ресурси, але самі по собі не можуть служити метою туристичної подорожі [35].

П. Дефер усі туристичні ресурси поділяє на чотири групи, кожна з яких має певні елементи:

- 1) гідром – ресурси, до складу яких входить вода;
- 2) фітом – природні туристичні ресурси, до складу яких входить земля;
- 3) літом – все, що створено працею людини і викликає інтерес туристів або само собою, або завдяки своєму призначенню;
- 4) антропом – туристичні ресурси, які включають всі види людської діяльності, що викликають інтерес туристів, незалежно від навколишньої ситуації.

Пропонується і такий підхід до класифікації туристичних ресурсів: розділити їх на прямі (або безпосередні) та непрямі [36]. При цьому перші визначаються як ресурси, які використовують самі туристи (краса ландшафтів, лікувально-оздоровчі властивості місцевості, об'єкти пізнання тощо). Для освоєння безпосередніх ресурсів, без яких не існує туристичної галузі, притягуються непрямі ресурси: сировинні, енергетичні, фінансові, матеріальні, трудові та інші. Цей вид ресурсів є, таким чином, вторинним. Така класифікація відображає специфіку використання території для туризму і підкреслює провідну роль безпосередніх туристичних ресурсів. Адже територіальні відмінності саме цього виду ресурсів лежать в основі рекреаційно-туристичного використання того чи іншого місця. Там, де є безпосередні ресурси, пролягають туристичні маршрути та функціонують туристичні заклади. Саме заради цих ресурсів прибувають сюди туристи, особливо, якщо у даній місцевості є неповторний природний ландшафт або унікальні історичні пам'ятки.

Узагальнюючи підходи вчених до класифікації туристичних ресурсів можна зробити висновок, що більшість з них виділяє в їх структурі дві головні складові: природну і антропогену, які в свою чергу розділяються на кілька компонентів.

Отже, ще раз підкреслимо, під туристичними ресурсами ми розуміємо сукупність природних та створених людиною (антропогенних) об'єктів, які мають комфортні властивості та придатні бути основою для створення туристичного продукту.

Природні ресурси, як і географічні, споконвічно слугували основою для розвитку туризму. Природні ресурси мають багаточисленні функції. Однією з найважливіших функцій є можливість їх використання як засобу відновлення фізичних і духовних сил людини. Природні туристичні ресурси необхідно розглядати як ресурси, що активно використовуються для збереження або підтримки здоров'я індивідуума. До них можна віднести як окремі компоненти природи, так і природний комплекс в цілому.

Природні туристичні ресурси приваблюють 2/3 міжнародного туристопотоку. Тобто переважна більшість туристів відвідує такі DESTИНАЦІЇ, які володіють насамперед природними ресурсами [34, с.182].

Природні ресурси на даній території включають рельєф, клімат, водні і біологічні ресурси.

Антропогенні туристичні ресурси корінним чином відрізняються від природних, але взаємне їх проникнення в туристичних DESTИНАЦІЯХ робить розмежування між природними та антропологічними ресурсами достатньо умовним. Існують, наприклад, такі ресурси як створені людиною водоймища, що за своїм походженням є антропогенними ресурсами, але їх подальше використання і розвиток цілком підпорядковуються природним закономірностям. Переважання антропогенних ресурсів в окремих DESTИНАЦІЯХ призводить до виникнення і розвитку таких видів туризму як культурно-пізнавальний, діловий, релігійний.

Дієвим засобом визначення двох видів ресурсів (природних і антропогенних) є порівняльний аналіз їх основних властивостей. Першою відмінною характеристикою можна вважати ефект впливу на туристів. Логічний аналіз свідчить, що природні туристичні ресурси призводять переважно до рекреаційного (оздоровчого і відновлюючого) ефекту. При контакті туриста з антропогенними ресурсами переважає пізнавальний ефект. Вони впливають переважно на інформованість і розумовий процес подорожуючих.

Важливою особливістю антропогенних ресурсів є їх виховний вплив на подорожуючих – особливо на патріотичне і естетичне виховання. В останні роки зростає виховне значення і природних ресурсів. Це пов'язано з розширенням практики екологічного виховання всіх учасників туристичного процесу – туристів, підприємців, обслуговуючого персоналу і місцевого населення.

Рекреаційний вплив природних туристичних ресурсів передбачає доволі тривале перебування туриста в місцях їх розташування. Даний факт має велике економічне значення – адже у такому випадку туристи замовляють більшу

кількість ночівель і витрачають більше коштів при користуванні природними ресурсами.

Зі свого боку, антропогенні туристичні ресурси характеризуються відносно коротким часом, що відводиться туристами на ознайомлення з ними. Це пояснюється тим, що пізнавальний ефект, на відміну від рекреаційного, може бути досягнутий у порівняльно короткий часовий інтервал. З точки зору туриста, це добре, коли він під час однієї відносно короткої подорожі має змогу відвідати і познайомитися з великою кількістю об'єктів туристичного показу, але з позиції приймаючої дестинації – у даному випадку має місце негативний економічний ефект через зниження грошових надходжень від цього виду туризму.

Свої особливості має і самовідновлювальна здатність туристичних ресурсів. Відомо, що при наявності пошкоджень та порушень у споживанні туристично-рекреаційні ресурси мають здатність до самовідновлення. Це можливо у випадках, коли людьми ще не перевищено межі їх використання, після яких настають незворотні зміни, тобто деградація, втрата атрактивності, і як наслідок, повний занепад туристичної діяльності. З даної точки зору, сезонність як явище, що притаманне туризму в багатьох країнах і регіонах світу, має надзвичайно сприятливе значення для природних туристичних ресурсів, оскільки саме у міжсезонний період, коли вони не зазнають надмірного навантаження, у них є можливості до самовідновлення.

Антропогенні туристичні ресурси, на відміну від природних, не мають самовідновлювальної здатності. Колись зруйновані або ушкоджені, вони повинні бути заново відновлені людиною шляхом різних технічних, реставраційних або будівельних заходів. Саме ця особливість обумовлює необхідність серйозних заходів щодо збереження й захисту цього виду ресурсу.

Туристичні ресурси відрізняє і сезонність використання. Як вже зазначалось, природним туристичним ресурсам притаманна сезонність їх використання, яка має різноспрямовані ефекти. З одного боку, сезонність надає їм можливість самовідновлюватися, що, безумовно, позитивно впливає

на туристичну діяльність, з іншого – спостерігаються негативні явища, пов'язані з нерівномірністю їх експлуатації (нерівномірне отримання доходів, нерівномірна зайнятість працівників, тощо).

Водночас, при користуванні антропогенними туристичними ресурсами, сезонність або взагалі відсутня, або є слабо вираженою. Ця їхня перевага дозволяє антропогенним ресурсам протягом року притягувати туристичні потоки, особливо тоді, коли природні ресурси знаходяться в неактивному стані. Завдяки цьому створюється можливість для зниження сезонності в туристичній дестинації і тим самим пом'якшується вплив одного з найнесприятливіших чинників для розвитку туризму.

Заслужує уваги і територіальне розташування туристичних ресурсів. Для антропогенних туристичних ресурсів характерним є розташування в межах населених пунктів. Ця особливість робить їх легкодоступними для туристів, дозволяє швидко здійснювати відвідування об'єктів показу, оскільки при цьому використовується вся наявна інфраструктура місць та інших населених пунктів. Антропогенні визначні пам'ятки, які є поза населеними пунктами, наприклад, монастирі, музеї під відкритим небом, фортеці для показу туристам включаються до лінійно-пунктових туристичних маршрутів.

На відміну від антропогенних пам'яток, природні туристично-рекреаційні ресурси мають переважно просторовий розподіл і зазвичай знаходяться за межами населених пунктів. Для забезпечення транспортної доступності до них і їх оптимального функціонування іноді потрібні значні інвестиції.

При порівняльній характеристиці природних і антропогенних ресурсів неабияке значення має така їх особливість як вибірковість туристичного контингенту. Вона є характерною для всіх видів туристичних ресурсів, але найбільш виразно виявляється по відношенню до антропогенних об'єктів. Як правило, саме вони притягують туристів з високою культурою і рівнем освіти, а також відповідною платоспроможністю та високими вимогами до якості і розмаїтості туристичних товарів і послуг, що їм пропонуються з боку підприємств сфери туризму. Встановлено, що при культурно-пізнавальному

туризмі спостерігаються значні середньодобові витрати, які припадають на одного туриста і компенсують незначний час перебування подорожуючих у місцях туристичного інтересу. Ці особливості вимагають при переважній частці антропогенних ресурсів у туристичній пропозиції звертати більшу увагу на демографічні, соціально-економічні і психологічні характеристики дійсних і потенціальних відвідувачів.

По відношенню до природних, туристичні ресурси не відзначаються такою високою вибірковістю контингенту, незважаючи на те, що в останні роки підвищується екологічна свідомість туристів і, відповідно, зростають вимоги до них у зв'язку з попитом туристів на екологічно чисте природне середовище та незабруднені природні ресурси.

Природні та антропогенні утворення є частинами природи і культури людства. Вони мають визначене територіальне розташування, відповідні географічні характеристики і самі по собі не стають туристичними ресурсами.

Відомо, що Україна має значний природний рекреаційно- туристичний потенціал, який здатний задовольнити різноманітні потреби як вітчизняних, та й іноземних туристів. Це, насамперед, сукупність фізико-географічних умов і об'єктів території: геолого-геоморфологічних, кліматичних, гідрологічних, земельних, мінерально-сировинних, ландшафтних. Так, загальна площа природних комплексів, придатних для рекреації і туризму, становить понад 9 млн. га, що складає близько 15% від загальної площі країни. Українські природні ландшафти в цілому характеризуються високим рівнем естетичної цінності, що задовольняє потреби туристів.

У країні налічується понад 63 тис. річок, серед яких 9 – великих з площею водозбору понад 50 тис. км². До водних туристичних ресурсів також належать понад 8 тис. озер і лиманів із загальною площею дзеркала 4021,5 км². Крім того, на території України є понад 28 тис. ставків і 7 великих каналів, загальною протяжністю 1021 км [37, с.6]. Усі гідрологічні об'єкти мають високий ступінь привабливості та інші цінні властивості для організації рекреації і туризму.

Загальна площа земель лісового фонду – 10,8 млн. га, більшість з яких можуть бути використані до потреб рекреації. Передбачено збільшення лісистості країни, як важливого показника рекреаційно-туристичної експлуатації лісів до 16,1%, для чого планується збільшити площу лісів щонайменше на 2-2,5 млн. га [38, с.68]. Сприятливі кліматичні умови і мінеральні води, експлуатаційні запаси яких становлять 64865,7 м³ на добу, є також потужною матеріальною основою організації рекреаційної діяльності в країні.

Для потреб туризму в Україні використовують біосферні природні та етнокультурні центри, різноманітні об'єкти природно-заповідного фонду, на базі яких створюється національна еколого-етнокультурна мережа як фундаментальна структура екологічного туризму.

Що стосується антропогенної складової туристичних ресурсів, то загальна кількість визначних пам'яток історії, археології, містобудування і архітектури, монументального мистецтва в Україні становить 2334 одиниці [39, с.49]. Проте, маючи значні природні і культурно-історичні ресурси, Україна не використовує їх належним чином для інтенсифікації розвитку туристичного сектору економіки. За даними фахівців, їх використання становить лише 30% [37, с.8].

Перехід об'єктів та явищ природного і антропогенного походження у нову якість має відбуватись поетапно, за певною схемою. У стислому вигляді вона показана на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Процес перетворення природних і антропогенних об'єктів в туристичні ресурси [32]

На першому етапі здійснюється процес ідентифікації ресурсів, які можуть бути визначені, як такі, на основі певних класифікаційних ознак. При цьому будь-який об'єкт або явище ідентифікується як потенціальний туристичний ресурс і улаштовується у відповідну класифікаційну схему. Слід мати на увазі, що певний період туристичні ресурси існують в умовах, коли вони вже набули властивість атрактивності, але не дістали ще туристичної популярності, тобто перебувають фактично у стані ресурсних запасів.

Другий етап пов'язаний з оцінкою ресурсів, визначенням їх кількісних та якісних характеристик. Особливого значення на цьому етапі набуває розробка заходів зі збереження і, якщо можливо, відновлення ресурсів.

Після оцінювання і встановлення режиму можливого використання ресурсу можна переходити до наступного етапу – визначення ресурсно-туристичних домінант. Ресурсно-туристична або ресурсно-рекреаційна домінанта – це стабільний у просторі і часі вид рекреації, туризму, чинником розвитку якого є відповідна ресурсна база [40]. Так, наприклад, наявність пам'яток археології, історії, містобудування, мистецтва обумовлює присутність культурно-історичної домінанти. Родовища лікувальних грязей та мінеральних вод свідчать про існування лікувально-оздоровчої домінанти і, відповідно, створюють умови для розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

Наступний етап можна умовно позначити як «ринкова інтерпретація туристичних ресурсів». Вона здійснюється як по відношенню до туристичного попиту на ринку, так і пропозиції туристичного продукту. У першому випадку необхідно мати туристичну інформацію про відповідний ресурс, яка буде за допомогою маркетингових зусиль спрямована до потенціальних клієнтів. У другому – перш за все уточнюється і забезпечується туристичний доступ до нього та створення відповідної інфраструктури.

І, нарешті, заключний етап – це фаза повноцінного туристичного освоєння і використання природних і антропогенних ресурсів із

забезпеченням різноманітного комплексу послуг для туристів. Лише на цьому етапі ресурси туризму розпочинають виконувати свою основну функцію – притягнення туристичних потоків і задоволення потреб туристів.

Важливою рисою туристичних ресурсів є те, що після їх використання туристами їх корисні властивості зазвичай зберігаються, не зникають і не знищуються. У даному сенсі вони відіграють роль засобів праці у туризмі, завдяки яким можуть вироблятися різноманітні за своїм характером туристичні продукти.

1.3. Інфраструктурна складова туристично-рекреаційного потенціалу

На основі аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених можна зауважити, що туристичні ресурси є базовими компонентами рекреаційно-туристичного потенціалу. Проте, для повноти визначення потенціалу і його активізації в перспективі цього недостатньо. Його базові складові необхідно доповнити інфраструктурними елементами, а саме підприємствами і закладами, які розташовані в привабливих для туристів місцях, продукують та пропонують до споживання різноманітні послуги, в тому числі й рекреаційно-туристичні.

На даний момент склалось три основних підходи до трактування сутності інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери (РТС): як особлива сфера застосування праці (теоретико-економічний), як сукупність матеріальних об'єктів (структурний) та як сукупність певних галузей господарювання та видів економічної діяльності (функціональний). В різних підходах вченими вкладається неоднозначний зміст в одні й ті ж дефініції.

Отже, узагальненим можна вважати розуміння рекреаційно-туристичної інфраструктури як сукупності видів економічної діяльності, суб'єктів та об'єктів РТС, які створюють умови для виробництва та реалізації рекреаційно-туристичних товарів та послуг. На даний час не існує єдиної думки щодо типології інфраструктури. Зважаючи на різні підходи до типології інфраструктури, проведемо класифікацію за наступними класифікаційними

ознаками: за сферами діяльності, за територіальним рівнем, за видами економічної діяльності, за середовищами простору, за ступенем інвестиційно-ї привабливості, за етапом функціонування та поліфункціональністю.

Під інфраструктурою РТС розуміють також сукупність організаційних структур і нормативно оформлених процедур, що забезпечують функціонування та взаємодію суб'єктів туристичної діяльності й регулюють рух матеріальних, фінансових, інформаційних потоків між ними та зовнішнім (соціальним і природним) середовищем. Інфраструктура складається з трьох частин: інституційної, інформаційної, регламентуючої [53]. Інституційну складову становлять загальні інституції (транспорт, готелі, банки, страхові компанії, митниці, інвестиційні фонди тощо) і спеціалізовані інституції (туристичні фірми, рекламні підприємства, спеціалізовані страхові компанії, служби маркетингу тощо). Інформаційна складова містить такі елементи як:

1. розповсюдження інформації (Інтернет, засоби масової інформації);
2. інформаційний та рекламний бізнес;
3. інформаційно-туристичний ресурс (необхідність створення образу романтичної подорожі, який би приваблював туристів, стимулював туристичну активність і ефективне використання туристичного потенціалу регіону).

Регламентуюча складова туристичної інфраструктури містить в собі нормативно-правові акти, що регулюють відносини в цій сфері життєдіяльності суспільства. Правова регламентація розвитку туристичної інфраструктури здійснюється: на державному рівні - Верховною Радою, Кабінетом Міністрів, Міністерством економіки; на регіональному рівні - місцевими органами влади та самоврядування.

Туристична інфраструктура обумовлена споживанням. Туристське споживання у вартісному вимірі складається з сукупності витрат рекреантів, основними серед яких є: комплексні тури (пакет послуг); послуги розміщення (короткотерміне проживання); харчування та напої; послуги пасажирського транспорту, екскурсійне обслуговування; послуги перекладача; організаційні послуги тур оператора або турагента; рекреаційні, культурні, розважальні,

спортивні заходи; придбання сувенірної продукції, фототоварів, відвідування магазинів; страхування; інші (у т.ч. фінансові послуги, оренда транспортних засобів тощо) [54].

Туристична інфраструктура виконує функції забезпечення функціонування та взаємодії суб'єктів РТС та регулювання матеріальних, фінансових й інформаційних потоків. Вона також обумовлена перш за все тим специфічним комплексом потреб людини, який задовольняється туризмом і який має достатню мотиваційну силу, щоб спонукати сотні мільйонів людей у світі до туристичних подорожей.

У туристичній життєдіяльності людина реалізує різноманітні потреби: рекреаційні та емоційно-чуттєві (у задоволенні від краси природи, історичних і культурних пам'яток, а також в емоційно орієнтованому спілкуванні з іншими індивідами як всередині туристичного середовища, так і з представниками місцевого населення), пізнавальні (у більш глибокому, аніж за звичайних умов, пізнанні та осягненні іншого «життєвого світу») та потреби у самореалізації.

Потреби людини, що подорожує, треба розглядати в контексті суспільних потреб. Туристи є, зазвичай, найбільш динамічною частиною суспільства, і тому можна зі значним ступенем вірогідності стверджувати, що вони мають найрозвиненіші суспільні потреби. Більше того, туристична діяльність сприяє не тільки задоволенню, але й розвитку потреб як її суб'єктів, так і суспільства в цілому, причому ці потреби спрямовані переважно в суспільно корисному напрямку. Отже, в цілому, туристична інфраструктура – це сукупність соціальних інститутів, організаційних структур та нормативно оформлених процедур, а також стан соціально - політичного клімату і суспільної свідомості в країні, що створюють безпечне функціонування та взаємодію суб'єктів туристичної діяльності, регулюють рух матеріальних, фінансових, інформаційних потоків між ними та навколишнім (соціальним і природним) середовищем і використовуються для задоволення потреб туристів.

Водночас, специфічною рисою рекреаційно-туристичної інфраструктури є те, що в більшості випадків, окрім туристів, вона задовольняє також суспільні

потреби місцевого населення (рекреантів) і також виконує функції забезпечення функціонування та взаємодії суб'єктів РТС та регулювання матеріальних, фінансових і інформаційних потоків [55]. Тому, вчені-економісти аналізуючи складові рекреаційно-туристичної інфраструктури виділяють також загальну (охоплює все національне господарство незалежно від туристичного руху) і туристичну (залучена безпосередньо тільки в туризм) інфраструктури [44], або явну та неявну (в залежності від базису (ядра) щодо якого інфраструктура реалізує свою допоміжну функцію) [56, 57].

Цілком можливо, наприклад, віднести до неявної інфраструктури виробництво туристичних послуг поліфункціональними об'єктами, такими як: музеї, театри, санаторно-курортні заклади, цирки, стадіони тощо (рис. 1.4.).

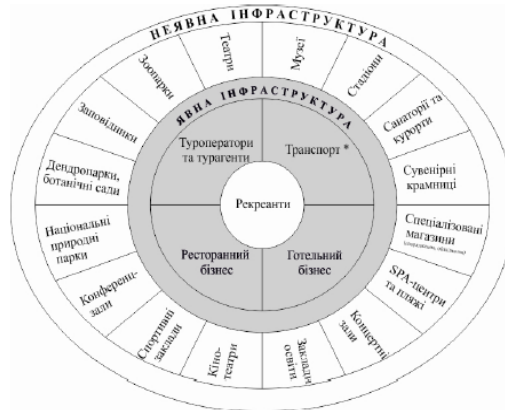

Рис. 1.4. Сегменти інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери [52, 51]

На явну інфраструктуру рекреаційно-туристичної сфери держава має безпосередній управлінський вплив через органи законодавчої та виконавчої влади, в той час, як функціонування неявної інфраструктури є сполученням та перетинанням інших сфер національного господарства, що викликає труднощі безпосереднього регулюючого впливу у відношенні до їх рекреаційно-туристичних функцій.

Це призводить до того, що щорічно катастрофічно зменшуються показники результатів рекреаційно-туристичної діяльності майже у всіх сегментах неявної інфраструктури України.

Отже, врахування невикористаного потенціалу інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери має стати рушійною силою та основою розробки концепцій та програм розвитку туризму, що сприятиме розвитку не

тільки інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери та суміжних галузей за рахунок мультиплікативного ефекту туризму, але й стане необхідною передумовою для поступового інтегрування у світове господарство.

Висновки до першого розділу

Принциповим та вихідним моментом дослідження сукупного туристично-рекреаційного потенціалу регіону є дослідження його як системи. Туристично-рекреаційний потенціал регіону являє собою сукупність взаємопов'язаних компонент: природно-ресурсної, історико-культурної, економічної та соціальної.

Усі компоненти туристично-рекреаційного потенціалу є відносно автономними, однак утворюють між собою стійкі взаємозв'язки та є взаємозалежними в межах туристично-рекреаційної системи. Кожна компонента у складі туристично-рекреаційного потенціалу повинна бути об'єктом управління з боку людини.

Процес управління будь-якою компонентою перетворює не тільки окрему компоненту відповідно до поставлених цілей, але й туристично-рекреаційний потенціал регіону в цілому.

Туристично-рекреаційний потенціал функціонує й розвивається не тільки за об'єктивними законами, але й під впливом суспільства. Важливо, щоб між об'єктивними законами й потребами суспільства не було суттєвих протиріч.

Туристично-рекреаційний потенціал є базою розвитку відповідної діяльності. Проте, сам по собі, він є досить інертною категорією. Його необхідно змусити активізуватись, працювати з метою отримання потрібного соціального й економічного ефекту.

Важливою рисою туристичних ресурсів є те, що після їх використання туристами їх корисні властивості зазвичай зберігаються, не зникають і не знищуються. У даному сенсі вони відіграють роль засобів праці у туризмі,

завдяки яким можуть вироблятися різноманітні за своїм характером туристичні продукти.

Врахування невикористаного потенціалу інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери має стати рушійною силою та основою розробки концепцій та програм розвитку туризму, що сприятиме розвитку не тільки інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери та суміжних галузей за рахунок мультиплікативного ефекту туризму, але й стане необхідною передумовою для поступового інтегрування у світове господарство.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УГОРЩИНИ

2.1. Характеристика Угорщини: природні умови, ресурси, історія

Угорщина розташована в центральній частині Європи, у Карпатському басейні, оточеному відрогами Альп, Карпат та Дінар. Країна є внутрішньоматериковою. Територіальні води відсутні. Загальна площа Угорщини — 93 тис. км² (майже 1% від площі Європи). Найбільша протяжність з півночі на південь — 268 км, із заходу на схід — 528 км.

Офіційна назва — Угорська Республіка (самоназва Мад'яр Кезтаршашаг). Столиця — Будапешт (Budapest).

Населення Будапешта налічує 2 млн. осіб. Площа міста — 525 км². Будапешт розташований на обох берегах Дунаю на Середньодунайській низовині. Клімат помірно-континентальний. Середні температури січня коливаються від 0° до -3°С, середня температура липня — +21°С.

Місто відоме з римських часів (Аквінкум). Охоплює три історичні частини — Пешт, Буду та Обуду, що у 1872 р. були об'єднані в єдине місто. З 50-х років XIV ст. Буда — столиця Угорського королівства, у 1541—1686 рр. перебувала під владою Габсбургів. З 1867 р. стає столицею Угорського королівства, з 1918 р. — незалежної Угорщини.

Будапешт — великий промисловий центр країни, в якому працюють підприємства машинобудування (приладобудування, електротехніка, транспортне, тракторобудування), текстильної, хімічної, фармацевтичної, гумової, швейної, поліграфічної, харчової промисловості. У місті розташований потужний транспортний вузол країни: міжнародний аеропорт Феріхедь, річковий порт, автомобільні і залізничні комунікації, метрополітен.

До визначних пам'яток належать залишки римського поселення Аквінкум (I—IV ст., нині музей), готичні житлові будинки (XIV ст.), церква Богоматері (Мат'яша, XIII—XV ст.), Королівський палац (XIII—XVIII ст.), церква св. Гани (1740—1762), парламент (1884—1904), Національний музей (1837—1847) та ін.

Угорщина є парламентською республікою. Глава держави — президент, який обирається парламентом на 4 роки. Законодавча влада належить однопалатним Державним зборам у складі 386 депутатів, обраних загальними прямими виборами на 4 роки. Вищим органом виконавчої влади є уряд на чолі з прем'єр-міністром.

Країна є унітарною державою, поділеною на 19 областей (медьє), 6 міських округів разом із столицею.

Кордони. Угорщина межує на півночі зі Словаччиною (515 км), на північному сході — з Україною (103 км), на південному сході — з Румунією (443 км), на півдні — із Сербією та Чорногорією (151 км) і Хорватією (329 км), на південному заході — зі Словенією (82 км), на заході — з Австрією (366 км). Загальна довжина кордонів країни становить 1989 км.

Участь у міжнародних організаціях. Після розвалу СРСР Угорщина почала процес інтеграції до Європи. 1 травня 2004 року вона увійшла до Європейського союзу. Нині є учасницею Ради Європи та Центральноєвропейської асоціації вільної торгівлі. У березні 1999 р. країну було прийнято до НАТО.

Природні умови і ресурси

Природно-ресурсний потенціал сприяє суспільно-економічному розвитку та створенню рекреаційних зон.

Рельєф. Угорщина займає більшу частину півночі Середньодунайської рівнини, оточеної на заході Альпами, а на сході та півночі — Карпатами. На більшій частині правобережжя Дунаю розташована Дунантуль — розчленована рівнина (висота 150—200 м), пересічена смугою середньовисотних гір. На північному заході знаходиться Мала Угорська рівнина (Кішальфельд) висотою 120—180 м, яку на заході оточують передгір'я Альп (500—800 м).

Клімат. На клімат країни впливають західні вітри і географічне положення усередині гірської дуги Карпат. Гори затримують холодні повітряні маси з північного сходу, тому зима тут м'яка, літо тривале й жарке. Середня температура липня становить +24,7°C, січня - 4°C. Опадів випадає до 900 мм на

півдні та 450 мм у центрі. Максимальна кількість опадів характерна для початку літа та осені. Сніг узимку випадає в горах і на рівнинах.

Ріки і озера. Угорщина знаходиться у басейні Дунаю, протяжність якого у межах країни становить 417 км. До нього впадає більшість рік країни, у т. ч. Тиса, довжина якої понад 600 км. На території країни розташовані майже 1200 природних та штучних озер, найбільшим з яких є Балатон (площа поверхні — понад 600 км², довжина — 78 км, найбільша ширина — 15 км). Це мілководне озеро з середньою глибиною 3 м, тому влітку вода добре прогрівається, в середньому до +26°C. Справжнє багатство країни — її гарячі джерела та мінеральні води.

Мінеральні ресурси. За запасами бокситів у Дунантульському середньогір'ї (понад 100 млн. т) країна посідає одне з провідних місць в Європі. В Угорщині є значні поклади міді, а також невеликі родовища бурого та кам'яного вугілля (запаси понад 2 млрд. т), нафти й газу, поліметалевих руд. На півдні країни виявлені уранові руди. Угорщина цілком забезпечена будівельною сировиною.

Рослинні і тваринні ресурси. На рослинність країни значно вплинула діяльність людини. Ліси, зокрема листяні (дуб, береза, липа та каштан), розташовані на схилах гір вище 300—400 м, займають нині лише 13% площі.

Тваринний світ представлений оленями, дикими кабанамі, лисицями, зайцями, ховрашками, лісовими та степовими птахами (лелеки, журавлі і ластівки).

Рекреаційні ресурси. Ландшафти країни винятково мальовничі. Є кілька заповідних зон: п-ів Тихань на Балатоні (найдавніші споруди, цілющі джерела), на північному узбережжі — джерела та згаслі вулкани, на південному заході знаходиться Киш-Балатон — болотиста низовина зі збереженою природою. У центрі Альфельду розташовано кілька національних парків. На півночі від ріки Шайо знаходиться велика сталактитова печера Агтелек.

Населення

Угорська нація походить від фінно-угорських етносів, прабатьківщина яких, як вважається, була на східних схилах Уральських гір.

Чисельність населення. Мови. У країні мешкає майже 10 млн. осіб (2004). Нині в світі нараховується приблизно 15 млн. угорців. Більшість проживає за межами Угорщини, що пов'язано з історичними особливостями формування її території.

Рідною мовою 96% населення є угорська, яка належить до фінно-угорської мовної сім'ї.

Демографічні особливості. Для країни характерний від'ємний природний приріст населення (-0,26% у 2004). Народжуваність становить 9,79‰, смертність — 13,19‰. Середня тривалість життя чоловіків — 68,1 року, жінок — 76,8 року. Частка осіб старше 65 років сягає майже 15%, молодого населення — 16%. В Угорщині кількість жінок на 7% переважає чисельність чоловіків.

Національний і релігійний склад. Угорщина є однонаціональною державою, майже 90% її населення представлено угорцями (мадярами). До національних меншин належать цигани (4%), німці (2,6%), серби (2%), словаки (0,8%), румуни (0,7%).

Понад 67% населення країни є католиками (більша їх частина зосереджена у північних та західних районах країни). На сході країни мешкають кальвіністи (1/5 частина населення). Інші християнські громади представлені лютеранами (5%), іудеями (1%), православними, уніатами.

Розміщення населення. У державі населення розміщене відносно рівномірно, його середня густота становить 110 осіб/км². Знижується вона лише у деяких гірських місцевостях або на територіях із засоленими та піщаними ґрунтами. Переважає міське населення (65%). В Угорщині налічується 9 міст, населення яких перевищує 100 тис. осіб, серед них Будапешт (понад 2 млн. осіб), Дебрецен (215 тис.), Сегед (197 тис.), Мішкольц (194 тис.), Печ (171 тис.) та ін. У селах проживає 2/5 населення. Невеликі села знаходяться здебільшого у передгір'ях та гірських районах, а також у північній Угорщині, а на території Альфельду — великі. Поблизу Балатону і у горах Матра сконцентровані курортні поселення, а навкруги великих міст і в околицях Будапешта виникли «спальні» райони.

Трудові ресурси. Загальна кількість економічно активного населення становить 4,17 млн. осіб. У 2004 р. 27% працюючих було зайнято у промисловості, 15% — в охороні здоров'я, соціальній інфраструктурі та культурі, 6% — у сільському господарстві, 13% — у торгівлі тощо. Перехід до ринкових відносин на початку 90-х років XX ст. призвів до різкого зростання рівня безробіття, однак з 1994 р. він повільно знижується і в 2004 р. становив 5,9%.

Характеристика господарства

Економіка Угорщини динамічно розвивається шляхом ринкових перетворень. Країна має розвинуту інфраструктуру і порівняно високий рівень кваліфікації працівників.

Сучасний стан економіки. У 1990 р. Угорщина взяла курс на вільну ринкову економіку. Лише у 1995 р. розпочалися головні реформи. Упровадження ринкової економіки відбувалося шляхом зменшення частки державної власності, збільшення іноземних інвестицій і скасування перешкод для визволення ринку та впровадження відкритої конкуренції.

Нині майже все державне майно в Угорщині вже приватизоване. У 2004 р. на приватні компанії припадало 85% ВВП країни. Більшість стратегічних інвесторів великих фірм є іноземцями. Частка іноземних інвесторів забезпечила 60% усіх надходжень до державної казни від приватизації. Загальна сума прямих іноземних інвестицій, у т. ч. в новостворені підприємства, на 2002 р. сягала 18,5 млрд. дол.

У 2004 р. ВВП країни збільшився до 149,3 млрд. дол., або 14 900 дол. на одну людину (у 1980 р. ВВП становив усього 20 млрд. дол., або 2000 дол. на душу населення). Темпи економічного зростання в 2004 р. становили 3,9%, переважно завдяки збільшенню експорту (на 12,3%). Промислове виробництво збільшилося у середньому на 18%, насамперед зросло виробництво товарів за передовими світовими технологіями, обчислювальної техніки, приладів зв'язку та комунікацій, побутової техніки.

Загальна характеристика промисловості. Промисловість є провідною галуззю господарства, в якій нині зменшується частка видобувної та динамічно зростає частка машинобудівної і хімічної промисловості.

Паливно-енергетичний комплекс. Угорщина не має достатніх економічних енергоресурсів, тому обсяги їх імпорту збільшуються. Нафту й газ завозять із Росії, вугілля — з Росії та Польщі, вугільні брикети — з Німеччини. Розроблення власних невеликих родовищ нафти зосереджене на південному заході Дунаїлю і на сході Альфельду. Центрами нафтопереробки є Сазгаломбатта та Тисауйвареш, що розміщені поблизу нафтопроводу «Дружба».

Головним напрямом розвитку електроенергетики є будівництво ТЕС (61%) та АЕС (38%). У 1982 р. побудовано перший енергоблок (нині 4 реактори) АЕС «Пакш» на узбережжі Дунаю, проектною потужністю 4 млн. кВт. Виробництво електроенергії у 2004 р. становило 30,07 млрд. кВт-год.

Металургія. У Північній Угорщині створено першу металургійну базу країни — комбінати в містах Мішкольц та Озу, що виробляють якісну сталь (1,7 млн. т) та прокат. Комбінат в Дунауйвароші постачає на внутрішній ринок третину виробництва чавуну і половину труб. Кольорова металургія представлена алюмінієвою промисловістю (87 тис. т) у Дунаїлю та Будапешті.

Машинобудування. Ця галузь є провідною в економіці Угорщини. Швидкими темпами зростає виробництво вакуумної техніки, приладобудування (медичне і дослідницьке обладнання), устаткування для харчової промисловості та сільськогосподарських машин. З'явилися нові перспективні галузі: виробництво телекомунікаційних засобів й автомобільного устаткування. Країна спеціалізується на виробництві транспортних засобів: реконструйований і розширений завод «Ікарус» у Будапешті, Чепельський автомобільний завод. Угорщина посідає провідну позицію з виробництва моторів для легкових автомобілів.

Хімічна промисловість. Угорщина — всесвітньовідома фармацевтична держава, найбільшими фармацевтичними підприємствами є «Гедеон Ріхтер» (одне з найбільших підприємств в Угорщині та Східній Європі), «Хіноїн», «Егіс», «Біогал» та ін. Зросло виробництво мінеральних добрив, пластмас та

синтетичних волокон, виробляються барвники, сірчана кислота, побутова хімія тощо.

Деревообробна і целюлозно-паперова промисловість. Динамічно розвивається паперова промисловість у Будапешті, Дунауйвароші, Лабатлані. У великих містах функціонують меблеві фабрики.

Легка промисловість. Текстильна промисловість (бавовняні, шовкові та вовняні тканини) зосереджена у Будапешті та Дьйорі. Провідним центром килимарства є Сегед. Швейні підприємства функціонують у невеликих містах. Головний центр виробництва взуття — Будапешт.

Харчова промисловість. Найрозвинутіші борошномельна та м'ясна галузі (Будапешт та міста Альфельду). Значного розвитку набули цукрова, молочна, маргарінова, консервна, тютюнова промисловість. Всесвітньовідомі угорські вина, консервовані овочі, соки, олія, угорські ковбаси.

Сільське господарство. Сільськогосподарські угіддя займають 70% території Угорщини. На городи, фруктові сади та виноградники припадає лише 5% угідь. Половину всієї площі землі (4689 тис. га), у т. ч. 54% родючої землі та 57% орних земель, використовують одноосібні господарі.

Рослинництво. Ця галузь є провідною в аграрному секторі і спеціалізується на вирощуванні зернових культур, якими зайнято 2/3 орних земель. Найважливішими культурами залишаються пшениця та кукурудза (Середньодунайська низовина). Валовий збір зернових сягає до 12 млн. т. Із технічних культур вирощують цукровий буряк (Кишальфельд), коноплю, льон, тютюн. Великі площі відведені під овочеві (збір — 1,4 млн. т) і фруктові культури (1,6 млн. т), виноградники (570 тис. т). Більшість виноградників зосереджена у Дунантулі, на сонячних схилах Середньогір'я, у передгір'ях Карпат, особливо на схилах вулканічної гори Токай. У виробництві вина переважають столові вина із сортів винограду, що ростуть на піщаних ґрунтах межиріччя Дунаю і Тиси.

Тваринництво. У країні галузь забезпечує 47% валової сільськогосподарської продукції. Особливо велике значення мають свинарство, розведення великої рогатої худоби та птахівництво. В країні нараховується близько 5 млн. голів

свиней, 1 млн. овець, 900 тис. голів великої рогатої худоби та 31 млн. птиці. Щорічно в країні виробляється понад 960 тис. т м'яса.

Лісове господарство. Угорщина поступово відновлює свої ліси, які вкривають площу більш ніж 1,6 млн. га. Заготівля промислової деревини — 2,3 млн. м³. Щороку країна імпортує велику кількість лісоматеріалів.

Рибальство. Рибні ставки, в яких розводять мальків, займають понад 25,3 тис. га (0,3% усієї території країни). Рибу для комерційних цілей виловлюють також у Дунаї та на озері Балатон. Загальний вилов риби (насамперед коропа) сягає 20 тис. т.

Транспорт. Угорщина має розгалужену транспортну мережу, в якій провідними є залізниці та автомобільний транспорт. На залізниці припадає основна частина зовнішніх та внутрішніх перевезень. У вантажоперевезеннях домінує паливна сировина. Найбільшим залізничним вузлом є Будапешт, від якого розходяться в усі напрямки основні магістралі. Експлуатаційна довжина залізниць — 7937 км, електрифіковано — 2628 км (2003).

Автомобільна галузь — найбільш розвинута у транспортній інфраструктурі. Загальна протяжність шосейних та ґрунтових доріг становить 188,2 тис. км. Автопарк нараховує 2,2 млн. пасажирських та 310 тис. вантажних машин. Найгустіша мережа автомобільних доріг характерна для північно-західних районів та Передкарпаття.

Вагому роль у перевезеннях відіграє річковий транспорт. Переважна частина його вантажообігу припадає на судноплавний у межах країни Дунай. На його узбережжях побудовано великі порти в Будапешті та Дунауйвароші. Канал Шіо поєднує Дунай з озером Балатон.

Міжнародні авіаперевезення забезпечує аеропорт «Фегереш» під Будапештом. Національну авіакомпанію «Малев» було засновано в 1946 р.

Розвивається також трубопровідний транспорт, загальна протяжність магістральних нафтопроводів — 990 км, газопроводів — 4397 км.

Зовнішня торгівля. Обсяги експорту становили 54,6 млрд. дол. (2004). Експортують переважно машинне і транспортне обладнання, одяг, взуття, хімічні продукти, ліки, нафтопродукти, залізо та сталь. Головні товари імпорту

(29,5 млрд. дол. у 2004 р.) — нафта і нафтопродукти, природний газ, текстиль та вироби з нього, залізо й сталь, машини, засоби транспортування і запасні частини до них.

Головними торговельними партнерами Угорщини є Німеччина, Австрія, Італія та Росія. Поліпшуються економічні відносини з Україною. У 2004 р. зовнішньоторговельний баланс між двома країнами збільшився до 1 169 млн. дол.

Соціальна сфера

Зародження угорської культури збігається з прийняттям угорським народом християнства наприкінці X ст.

Освіта. Відвідування шкіл в Угорщині обов'язкове для дітей віком від 6 до 16 років. У 87 ВНЗ навчалось майже 107 тис. студентів. Найдавніший університет країни у м. Печ було засновано в 1367 р., Будапештський — в 1635 р.

Культура і мистецтво. Наприкінці 90-х років XX ст. у країні існувало 46 театрів, у т. ч. 26 — у Будапешті. Найвідомішими є театр Йозефа Катона, театр сміху (Вігсінгаз) і театр Радноти (Національний театр). Будапештське філармонічне товариство було засноване в 1853 р., Музична академія — в 1875 р., Державний оперний театр — у 1884 р.

Першою бібліотекою Угорщини, в якій зберігся книжковий каталог з 1090 р., була бібліотека бенедиктинського монастиря Паннонхалма. Найбільша бібліотека країни — Національна бібліотека ім. Сеченї (1801), що нараховує у своїх фондах понад 7 млн. томів. У країні існують 755 музеїв, з яких 89 знаходяться у Будапешті: Угорський національний музей (1801) колекцією з історії угорської культури, Музей мистецтв, Музей природознавства тощо. Музей християнства в Естергомі — унікальна скарбниця церковного мистецтва та рідкісних давніх рукописів.

В Угорщині збереглися пам'ятки архітектури різних епох — Шопрон в Трансданубії на схилах Альп (готична церква, що існувала до турецької навали); пам'ятки римської провінції Паннонія (Сомбатгей); Естергом — давня столиця країни, в якій знаходиться резиденція голови католицької церкви та розташований найбільший в країні собор з куполом; Королівський палац XII ст.

з капелою та ренесансною залю XV ст.; Секешфегервар — столиця країни до навали турків, де розташований музей під відкритим небом («Парк руїн») та ін.

У країні щорічно проводяться різні фестивалі — музичні, театральні, танцювальні, народної творчості і квіткові карнавали.

Угорська кухня відома своїм гуляшем, токайським вином і делікатесним перцем паприкою.

Рекреація і туризм. Із 90-х років XX ст. збільшується кількість місць у готелях країни (з 56 тис. до 95 тис.), у пансіонатах (з 12,5 тис. до 38 тис.). Щороку країну відвідують майже 25 млн. туристів, що приносять понад 3 млрд. дол. прибутку.

Угорщина нині є визначним туристичним центром Європи. Туристів приваблюють такі природні скарбниці, як джерела мінеральних вод, мальовниче озеро Балатон, сталактитові печери, а також історична та культурна спадщина країни.

Історія

У II ст. н. е. кельтські племена, що мешкали на території Угорщини, підкорила Римська імперія. Нинішня Угорщина знаходиться на території регіону, який входив у стародавні часи до римських провінцій Паннонія і Дакія. Цей регіон за середньовіччя захопили германські племена. В середині V ст. тут був центр імперії Аттіли, а з VI ст. — Аварського каганату. Згодом ці землі завоював імператор Карл I. Мадяри (угри) переселилися до країни з Поволжя близько 890 р. Відомо, що вже 895 р. країною, що нараховувала 108 родів, керував вибраний вождь Арпад, син Альмоша. Битва під Лехою (поблизу Аугсбурга в 955 р.), в якій перемогу здобули німецькі війська, зупинила просування мадярів на захід.

Християнство католицького обряду стали запроваджувати з 973 р. Королівство виникло за короля Іштвана I (997-1038 рр.), коли 25 грудня 1000 р. короля на престол благословив тодішній Римський Папа Сильвестр II. Упродовж майже двох з половиною століть Угорське королівство було самостійним.

Монгольське нашествя 1240-1241 рр. розорило країну. Династія Арпадів припинила існування в 1301 р. У битві під Нікополісом 1396 р. король Сигізмунд (1387-1437 рр.) зазнав поразки від турків. У 1490 р. угорським престолом заволоділи Ягеллони. Габсбурги заявили про свої претензії на трон у 1516 р. У 1521 р. Туреччина розпочала війну проти Угорщини.

29 серпня 1526 р. молодий угорський король Лайош II (1516-1526 рр.) зазнав нищівної поразки від турків у битві під Могачем, де й загинув. Угорщину розділили між собою Габсбурги та Османська імперія; щоправда, Трансільванія при цьому зберегла незалежність. У 1686 р. австро-угорські війська визволили від турків усю країну. 21 лютого 1711 р. (після придушення повстання на чолі з Ференцом II Ракоці)

Угорщина потрапила під правління Габсбургів, яке тривало аж до 1918 р. Угорські націоналісти під керівництвом Лайоша Кошута в лютому 1848 р. підняли повстання. Основними вимогами повсталих були: надання Угорщині певної автономії та ліквідація кріпосного права. Австрія завдяки вторгненню російських військ 13 серпня 1849 р. відновила контроль над Угорщиною. Згодом, 21 грудня 1867 р. австрійці та угорці досягли компромісу, утворивши Австро-Угорщину («двоєдину монархію»).

Після поразки Австро-Угорщини в Першій світовій війні встановилася демократична республіка. Австро-Угорську монархію було ліквідовано 11 листопада 1918 р., незалежність проголошено 13 листопада, Угорську Республіку — 16 листопада. 21-22 березня 1919 р. до влади доступилися комуністи, які проголосили Угорську Радянську Республіку.

Протягом 133 днів 1919 р. при владі був комуністичний режим Бели Куна. 21 березня 1920 р. було відновлено монархічну конституцію і встановлено диктатуру регента Міклоша Горті, що тривала до 3 листопада 1944 р. Всі ці роки Угорщина була королівством без короля. Рішеннями Віденських арбітражів: 2 листопада 1938 р. — до Угорщини приєднали частину Словаччини (Верхню Угорщину) і частину Закарпатської України; 30 серпня 1940 р. — Північну Трансільванію. Угорщина 24 лютого 1939 р. стала учасницею «Антикомінтернівського пакту», а 20 листопада 1940 р. — Берлінського пакту.

16 березня 1939 р. Угорщина окупувала решту Закарпатської України, а в квітні 1941 р. — частину Воєводини.

У Другій світовій війні Угорщина воювала на боці Німеччини. Угорські війська чинили опір Червоній армії, що наступала. М. Горті закликав мадярів захищати Будапешт так, як радянські війська захищали Сталінград, проте після 7-тижневої облоги його взяли 13 лютого 1945 р. Червона армія розпочала окупацію Угорщини 19 жовтня 1944 р. (тривала до 15 вересня 1947 р.). 21 грудня 1944 р. проголосили Угорську Державу.

Республікою Угорщина знову стала 2 лютого 1946 р. Комуністи захопили владу на парламентських виборах у серпні 1947 р. 20 серпня 1949 р. вони прийняли нову конституцію і проголосили Угорську Народну Республіку. Було взято курс на широкомасштабну націоналізацію та індустріалізацію.

Невдоволення населення комуністичним режимом вилилось у революцію 1956 р. (1 жовтня — 5 листопада), яку потопили в крові радянські війська. 7 листопада до влади доступився режим Яноша Кадара, який згодом став досить ліберальним, зробивши Угорщину «найвеселішим баракком» соціалістичного табору.

Імре Надя, який очолював уряд Угорщини під час революції 1956 р. та заявив про вихід країни з Варшавського Договору, заарештували і 16 червня 1958 р. за вироком суду розстріляли. У 1989 р. вирок визнали незаконним, І. Надя реабілітували. І що цікаво: 1918 р. І. Надь, тоді молодий комуніст-інтернаціоналіст, брав участь у розстрілі царської сім'ї в Росії. Сталініст Матяш Ракоші — комуністичний лідер післявоєнної Угорщини з лютого 1945 р., жорстока політика якого спричинила революцію 1956 р., спокійно дожив у Москві майже до 80 років і помер там 5 лютого 1971 р. Щоправда, в серпні 1962 р. його виключили з Угорської соціалістичної робітничої партії.

З 1968 р. Угорщина стала запроваджувати господарський розрахунок, який був найглибшим і найефективнішим серед країн соціалістичного табору. У 1988 р. в Угорщині відновилася демократія: 22 травня Яноша Кадара (помер 6 липня 1989 р.) заступив Каой Ґрос (помер 7 січня 1996 р.). З керівною роллю компартії

покінчили 20 лютого 1989 р. З 23 жовтня 1989 р. країна має назву Угорська Республіка.

Угорська історія, починаючи з падіння комунізму, була відзначена бурхливими змінами в політичному ландшафті. У 1989 році реформатори в межах Комуністичної партії погодилися «за круглим столом» на переговори з помітними опозиційними лідерами, закладаючи основу для багатопартійної демократії та вільної ринкової економіки. У травні того ж року Угорщина почала прибирати паркан з колючого дроту вздовж австрійського кордону — перший проблеск у залізній завісі — і на перших вільних виборах у 1990 році правоцентристський Угорський демократичний форум на чолі з Йозефом Анталом виграв переважну більшість у парламенті.

Після політичної трансформації та соціально-економічних перетворень на зламі 80—90-х років зусилля уряду Й. Антала були спрямовані на розвиток демократичних процесів, перехід до соціально орієнтованої ринкової економіки та входження країни до НАТО та ЄС. УДФ виступав за поступовий перехід до відкритих ринків, але економічні зміни на початку 1990-х призвели до зниження рівня життя для більшості людей в Угорщині. У 1991 році більшість державних субсидій були скасовані, що призвело до серйозної економічної рецесії та жорсткої бюджетної економії, необхідної для зниження інфляції і стимулювання інвестицій. Угорська соціалістична партія (УСП), що складається в значній частині з колишніх комуністів, таких як її лідер Дьюла Горн, виграла вибори 1994 р. і сформувала коаліційний уряд з лібералами.

У 1998 році відбулись чергові парламентські вибори. Новим прем'єр-міністром став Віктор Орбан, який продовжив політику своїх попередників. На президентських виборах 2000 року перемогу здобув Ференц Мадл. Протягом цього періоду всі чотири основні політичні партії виступали за економічну лібералізацію та тісніші зв'язки із Заходом. Угорщина вступила в НАТО в 1999 році, майже відразу ж після участі в югославських війнах. У 1998 році Євросоюз розпочав переговори з Угорщиною про повноправне членство. На національному референдумі 2003 року 85 % угорців проголосували за приєднання до Європейського союзу, що і сталося 1 травня 2004-го.

2.2. Стан туристичного потенціалу Угорщини

Угорщина отримує доходи у кілька мільярдів доларів щорічно від туризму. Урядова політика Угорщини спрямована на реалізацію потенційних можливостей країни у цій сфері. 80 % угорської території містить лікувально-термальні води, через що вона отримала звання «гарячого ключа» Європи (входить до п'ятірки найбагатших термальними водами європейських країн). Угорщина щорічно приймає приблизно 39 млн. іноземних туристів. У результаті, частка туризму у ВВП країни досягає 10 %, він займає 3-тє місце за обсягом надходжень до бюджету після промисловості та сільського господарства.

У 1989 р. угорський уряд визнав розвиток туристичної галузі стратегічним питанням і на рівні урядових ініціатив у т.зв. «Плані Сечені» було зафіксовано можливості розвитку туристичного сектора національної економіки. На реалізацію «Плану Сечені», який передбачає підвищення ефективності іноземного туризму за рахунок покращання туристичного обслуговування, стабілізацію галузі за рахунок внутрішнього туризму та залучення туристів, кошти виділяються з державного бюджету, а також підприємцями. Особливий акцент роблять на розвиток бальнеологічного, курортного та конференц-туризму. З метою залучення у країну туристів Угорщина проводить активну інформаційно-рекламну діяльність у сфері туризму закордоном [7].

За даними Угорського національного туристичного офісу розквіт угорського туризму припав на 90-ті рр. ХХ ст. Перш за все, велика увага приділялася якості рекреаційних послуг, їх різноманітності. Розпочалося будівництво великої кількості нових готелів. Уряд країни усвідомив важливість рекреації для економіки країни і тому збільшили кількість інвестицій у цю галузь, у тому числі іноземних. Багато готелів увійшли до міжнародних готельних мереж [22].

Угорський національний туристичний офіс став угорською туристичною службою; потім у 1996 р. перетворився на секретаріат з туризму при міністерстві промисловості та торгівлі. З липня 2003 р. керівництво цією галуззю перейшло до державного секретаріату з туризму при міністерстві економіки та транспорту;

міністр економіки заснував дорадчу організацію, яка називалася національною радою з туризму так важливі питання галузі обговорювалися на відкритих засіданнях Ради з туризму у парламенті. Виконавчі комітети з туризму були замінені регіональними туристичними радами, регіональними маркетинговими директоріями та проектними бюро, а кількість рекреаційно-довідкових офісів збільшилась до ста. Значно збільшилась кількість закордонних туристичних представництв Угорщини [23].

Регулювання туризму в Угорщині здійснюється переважно її головною організацією – «Угорщина-туризм». За формою ця організація є акціонерним товариством і перебуває в структурі Міністерства економіки Угорщини. Діяльність угорської організації зосереджена виключно на просуванні на внутрішньому та зарубіжних ринках національного турпродукту. Угорські туристичні представництва відкриті у 23 країнах світу. Найбільша інтенсивна робота ведеться в Австрії і Німеччині, оскільки ці країни є пріоритетними ринками для угорського турбізнесу [7].

У 1992 році в Угорщині була створена професійна асоціація Hungarian Baths Association, яка з 1998 року є постійним членом Європейської SPA Асоціації (ESPA). Зараз асоціація об'єднує 186 членів. Оздоровчий внутрішній туризм є пріоритетним напрямком розвитку країни, на нього припадає значна частина надходжень від туризму в Угорщині. Внутрішній туризм демонстрував динаміку зростання у 2005 році. Згідно з даними Угорського Центрального Статистичного офісу кількість відвідувачів збільшилась на 5,3%, на 3,5% збільшилась кількість ліжко-ночей. У wellness-готелях кількість ліжко-ночей подвоїлася і SPA-готелі також піднялися за цими показниками (+ 13,1%) [13]. Завдяки цілеспрямованій політиці держави в сфері туристичного бізнесу кількість туристичних організацій в Угорщині, що мають ліцензії на туристичну діяльність, збільшується з року в рік, незважаючи на кризові явища в економіці. Так, якщо в 2005 р. було зареєстровано 1129 таких компаній і фірм, то в 2006 р. — 1187, у 2007 р. — 1184, у 2008 р. — 1190, а в 2009 р. — 1212 [14].

Саме за рахунок туризму в Угорщині живе весь малий бізнес, а це більше 90 % всіх підприємств, що працюють у країні. Але в основному чисельність кожного підприємства не перевищує п'яти-семи осіб.

За опитуваннями компанії «Угорщина-Туризм», у 2010 р. 52 % угорців відпочивали на території країни, у першу чергу на озері Балатон. Більшість поїздок всередині країни було зроблено для родичів і знайомих — 39,9 %. З цієї кількості 73,8 % угорців проживали безкоштовно у родичів або знайомих. Далі за популярністю йде проживання у готелях та апартаментах. 18,3 % опитаних відпочивали на березі водойм, 23,5 % респондентів подорожували протягом декількох днів за кордоном, з них 13,2 % — у Австрії, 12,2 % — у Хорватії, 11,4 % — у Румунії, 8,5 % — в Італії. За межами Європейського континенту проводили відпустку 10,2 % опитаних угорських громадян, причому всі ці поїздки здійснювалися у літні місяці. З усіх опитаних 68 % брали участь в одноденній поїздки. Серед цих поїздок за кордон перше місце займає Австрія, на другому — Словаччина [12].

У 2012 році число міжнародних туристських прибуттів до Угорщини склало 14,9 млн. (+ 9,2% у порівнянні з 2011 роком), в той час як витрати відвідувачів досягли 2 796 мільйонів євро(-7,9% Порівняно з 2011) [18].

Сприятливе географічне розташування Угорщини у центрі Європи сприяє залученню туристів із сусідніх країн як в літній, так і в зимовий періоди. З метою активізації розвитку туризму, в Угорщині проводяться дві міжнародні туристичні виставки. Перша — весняна — «Подорожі», яка в основному розрахована на рекламу літнього відпочинку в Угорщині та інших країнах. Друга — осіння — «Зимовий туризм, пригоди і розваги. Спортивний інвентар та одяг для зимових видів спорту», яка розрахована на зимовий відпочинок.

Рекреаційна галузь Угорщини має великий вплив на економіку країни. Внесок до ВВП країни від цієї галузі найбільший серед країн Європейського Союзу. З аналізу досвіду щодо організації рекреаційної галузі можна зробити висновок, що для цієї країни характерна третя модель державної участі в регулюванні цієї важливої складової національної економіки. Ця модель ще

називається «європейською» моделлю участі держави в розвитку індустрії рекреації та туризму. Вона є найбільш прийнятною і для нашої держави.

Сьогодні в Угорщині відбувається туристичний підйом. Золтан Гуллер, керуючий директор Угорського агентства з туризму (MTÜ), говорить, що в країні туризм зростає з 2010 року. Завдяки динамічному росту у 2017 році туристична галузь досягла позначки майже в 30 млн. гостей, що робить ближчою стратегічну мету 2030 року – щоб до угорців приїхали туристи 50 мільйонів ночей. І варто сказати, угорський уряд все робить, щоб цю ідею втілити в життя.

Заданими, опублікованими Центральним статистичним управлінням (KSH), кількість ночей, проведених іноземними відвідувачами у країні, у 2017 році склала 7,3, а загальний оборот галузі зріс на 5,4%. Для порівняння: до України в 2017 році прибули 14,4 млн. іноземців, а середнє перебування іноземця в Києві – 2–3 дні.

В Угорщині туризм безпосередньо впливає на загальний обсяг продажів комерційних приміщень – він склав майже 430 млрд. форинтів (\$ 1,5 млрд.) Причому в Будапешті ціна готельного номера за рік збільшилася на 14%. Рівень заповнюваності готелів зріс на 3,5 процентних пункти до 60,2%.

Угорський прем'єр-міністра Янош Лазар говорить, що туризм – це одна з найприбутковіших галузей. Тому вирішено розвивати його в Східній Угорщині, щоб та також стала туристичним напрямком, і таким чином може зрости частка туризму у ВВП. З цією метою прийнято рішення виділити фінансування у розмірі 9,5 млрд. форинтів (\$ 33 млн.).

Наприклад, у місті Мако планують відкрити SPA-салони, готелі, зони відпочинку, парк розваг, величезний безкоштовний басейн. Також є плани з відкриття екологічно чистих парків – з кришталево чистою водою та печерами зі сталактитами в окрузі Бараня. За оцінками Агентства з туризму Угорщини, спочатку туристичний фонд збільшиться до тисячі готельних місць.

Навіть більше – чиновники рапортують, що внутрішній угорський туризм також зростає. У Будапешті число внутрішніх туристів зросло більш ніж на 25%, а в районі озера Балатон зростання кількості прибулих туристів перевищило 22%.

На думку угорських чиновників, останній показник також важливий ще й тим, що це місце має бути визнане як вітчизняними, так і іноземними туристами. Сезон на Балатоні припадає не тільки на липень та серпень, а й на зиму, особливо на січень.

«Угорщина – безпечна країна, а безпечні країни – це майбутнє у сфері туризму й гостинності», – підкреслив Гуллер.

Центральне статистичне управління (KSH) прогнозує, що у 2022 році постояльці будуть залишатися в країні на 9 днів. Такий довгий уїк-енд може збільшити дохід до 10%. До слова, в Угорщині частка туризму й ВВП становить 10%. Угорці прогнозують збільшення цієї частки до 16% на момент 2020 року. В Україні за підсумками 2018 року частка туристичної галузі склала 1,5% ВВП.

З початку цього року уряд пішов далі й запропонував ввести найбільшу та всебічну програму розвитку туризму, в ході якої для розвитку трьох основних туристичних регіонів буде виділено 500 млрд. форинтів (\$ 1,7 млрд.).

Розширення туризму підтримується не тільки великою кількістю субсидій, а й скороченням податків: ПДВ на готельне обслуговування буде продовжувати знижуватися – з 18% у січні цього року до 5% у 2019 році. В обмін на скорочення ПДВ уряд очікує, що заробітна плата працівників туристичного сектору значно зросте.

Успіхи Угорщини в туристичній галузі не залишились непоміченими. Цього року Всесвітня туристична організація ООН провела Всесвітній день туризму в Будапешті, немов показуючи, який величезний туристичний потенціал у країни та як важливо ним скористатися.

Висновки до другого розділу

Сьогодні в Угорщині відбувається туристичний підйом. Сприятливе географічне розташування Угорщини у центрі Європи сприяє залученню туристів із сусідніх країн як в літній, так і в зимовий періоди. З метою активізації розвитку туризму, в Угорщині проводяться дві міжнародні туристичні виставки. Перша — весняна — «Подорожі», яка в основному розрахована на рекламу літнього відпочинку в Угорщині та інших країнах. Друга — осіння — «Зимовий

туризм, пригоди і розваги. Спортивний інвентар та одяг для зимових видів спорту», яка розрахована на зимовий відпочинок. Рекреаційна галузь Угорщини має великий вплив на економіку країни. Внесок до ВВП країни від цієї галузі найбільший серед країн Європейського Союзу. З аналізу досвіду щодо організації рекреаційної галузі можна зробити висновок, що для цієї країни характерна третя модель державної участі в регулюванні цієї важливої складової національної економіки.

Завдяки цілеспрямованій політиці держави в сфері туристичного бізнесу кількість туристичних організацій в Угорщині, що мають ліцензії на туристичну діяльність, збільшується з року в рік, незважаючи на кризові явища в економіці.

Оздоровчий внутрішній туризм є пріоритетним напрямком розвитку країни, на нього припадає значна частина надходжень від туризму в Угорщині.

Успіхи Угорщини в туристичній галузі не залишились непоміченими. Цього року Всесвітня туристична організація ООН провела Всесвітній день туризму в Будапешті, немов показуючи, який величезний туристичний потенціал у країни та як важливо ним скористатися.

РОЗДІЛ 3. БАЛЬНЕОЛОГІЧНІ КУРОРТИ УГОРЩИНИ НА СВІТОВОМУ ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ

3.1. Стан та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму Угорщини

Ритм сучасного життя більшості розвинених країн світу супроводжується процесами індустріалізації, урбанізації, надходженням широкого обсягу інформації, часто погіршенням екологічної ситуації. Вищезазначені чинники, а також робота в галасливих, наповнених атмосферою одноманітності буднях спричиняють накопичення втоми, фізичного та психологічного характеру, що в свою чергу погіршує здоров'я людини, знижує її трудову та життєву активність. Турбота про охорону та зміцнення здоров'я населення є одним з найважливіших завдань цивілізованого суспільства. Адже високий потенціал фізичної та розумової діяльності людей слугує передумовою їх повноцінного життя. Відпочинок, як і праця, є невід'ємною складовою життєдіяльності людини. Саме ці завдання спрямована вирішувати санаторно-курортна рекреація.

Сьогодні курортна рекреаційно-туристична сфера забезпечує близько 10% світового валового продукту, інвестицій, робочих місць і споживчих витрат. Глобальна екологічна та економічна криза серйозно підвищила інтерес до рекреаційних можливостей курортної медицини, що оптимально впливає на стан трудових ресурсів. На початку III-го тисячоліття людство знову звернулося до природних методів оздоровлення. Одним із масових, популярних та найбільш давніх (відомих з античних часів) напрямків медичного туризму є лікувально-оздоровчий туризм. Важливим осередком, де останнім часом швидкими темпами розвивається лікувально-оздоровчий туризм є Угорщина. Це унікальна країна, яка займаючи зовсім незначну площу, має такі потужні бальнеологічні ресурси, які стали основою для створення понад ста бальнеологічних курортів.

Великим попитом в Угорщині в сучасних умовах користуються оздоровлювальні та екскурсійні тури – найчастіше туристи відвідують озера Балатон і Хевіз або столицю Будапешт. Остання – безумовний екскурсійний лідер, проте, як правило, «компанію» їй складають інші історичні міста країни. Також, стають популярними комбіновані програми, наприклад, Будапешт-Відень або Будапешт-Прага. Значного розвитку в країні набув, також, подієвий та місе-туризм. Відбувся перерозподіл туристичного потоку до Європи, і Угорщина відчула це на собі. Ніколи ще вона не отримувала стільки запитів на проведення міжнародних конференцій та симпозіумів, як у 2011 році. Крім того, великою популярністю користується відвідування міжнародних змагань («Формула-1») та фестивалів (фестиваль «Сігет»).

Проте найбільшу роль на туристичному ринку відіграє все ж лікувально-оздоровчий туризм. Угорщина входить до п'ятірки країн світу (Японія, Ісландія, Італія і Франція), за найбільшими розвіданими запасами термальної і лікувальної води. І якщо подорож до Ісландії досить дорога, то тури Мадярщиною по кишені багатьом туристам, у тому числі українським. Скажімо, відпочинок там коштує приблизно стільки, скільки на Чорноморському узбережжі Криму. Вельми важливо й те, що курорти розташовані у мальовничих місцях, де можна побачити римські руїни та середньовічні містечка, які занесені до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [9].

На території Угорщини зареєстровано 1372 термальні джерела, 81 джерело мінеральних вод, 315 джерел лікувальних вод, 5 лікувальних печер, 5 місць видобування лікувальної грязі, 1 мофета (суха купальня), 385 населених пунктів з термальними купальнями, 13 всесвітньовідомих термальних курортів, 39 атестованих лікувальних купалень, 9 з яких розташовано у Будапешті. У 1937 р. на Міжнародній Конференції у справах купалень був обраний купальною столицею світу.

Вода джерел різниться за складом, але основна спеціалізація угорських курортів – лікування та реабілітація при захворюваннях опорно-рухового апарату, гінекологічних та дерматологічних проблем. Крім джерел, є також

єдине в світі придатне для купання термальне озеро Хевіз з цілющими грязями.

Варто зазначити, що сьогодні серед пріоритетних напрямів туризму в Європі діловий, релігійний, спортивно-оздоровчий, круїзний. Значним попитом користується саме лікувально-оздоровчий туризм. Він популярний, головним чином, у Чехії, Польщі, Франції, Німеччині, Болгарії, Австрії та, звичайно, в Угорщині. Вона чудово зарекомендувала себе на міжнародному туристичному ринку [5].

При чому роль лікувально-оздоровчого туризму в Угорщині з кожним роком зростає. Досі найпопулярнішим місцем відпочинку вважалося озеро Балатон. Нині найпопулярнішим регіоном став Західно- Задунайський край. У його курорти Шарвар, Бюкк, Залакарош, Кехіду протягом останніх років вкладали величезні гроші. Тепер один тільки термальний комплекс у Шарварі має територію 55 тис. м², а площа його відкритих і критих басейнів сягає 36 тис. м².

По бальнео- та велнес-готелям збирається навіть окрема статистична інформація, яка свідчить, що все більше і більше туристів поєднують відпочинок в Угорщині з лікуванням на її курортах. У 2018 р. у спа-готелях зупинилася 751 тисяча туристів, що на 10% більше, ніж у 2015 р. У велнес-готелях зупинилося 917 тисяч відвідувачів, що на 28,4 % більше, ніж у попередньому році (таблиця 1). Таким чином, проглядається позитивна динаміка відвідувань готелів, що надають лікувально-оздоровчі послуги.

Кількість туристів, які відвідали Угорщину за п'ять місяців поточного року, збільшилася на 10,5 % порівняно з аналогічним періодом минулого року.

Всього за перші п'ять місяців поточного року іноземні туристи зупинялися в Угорщині 2,853 млн. разів, що на 9 % більше порівняно з аналогічним періодом 2010 р. При цьому в бальнео-готелях подорожуючі зупинялися 358 тисяч разів, а у велнес-готелях – 304 тисячі разів (23 % від загального числа), що на 41,7 % більше від показників попереднього року [8]. Найбільше відвідують Угорщину туристи з Німеччини, частка яких на

бальнеологічних курортах складає 33,9 %. Друге місце займають туристи з Австрії – 12,5 % [4]. Також приїздить багато туристів з Бельгії, Англії, Франції, Данії, Ізраїлю, Сербії, Італії, США, Румунії та України.

Таблиця 3.1.

Кількість туристів та ночівель в спа- і велнес-готелях Угорщини [2, 14]

	<i>Спа-готелі</i>		<i>Велнес-готелі</i>	
	2018	2018/2017	2018	2018/2017
<i>Внутрішній туризм</i>				
Кількість туристів, тис.ос..	445	+12,1%	710	+26,8%
Кількість ночівель, тис.	1,275	+8,2	1,598	+28,6%
<i>Зовнішній туризм</i>				
Кількість туристів, тис. ос	305	+7,0%	207	+34,4%
Кількість ночівель, тис.	1,295	+1,7%	614	+42,9%
<i>Всього</i>				
Кількість туристів, тис. ос	751	+10,0%	917	+28,4%
Кількість ночівель, тис	2,571	+4,8%	2,212	+32,2%

Проте головними відвідувачами бальнеологічних курортів залишаються угорські туристи. Ними здійснюється 58 % поїздок країною з лікувально-оздоровчою метою. медичні і оздоровчі послуги занадто дороге задоволення для угорця середньої ланки суспільства, тому надаються державні субсидії громадянам Угорщини в рамках Національної служби охорони здоров'я для здійснення лікувально-оздоровчих поїздок (10 днів лікарняної відпустки надається щорічно) або ж компанії купують оздоровчі тури для своїх працівників. Найбільше угорці відвідують регіон Балатону, Будапешт та Центральодунайський регіон. Серед курортних міст – це Хайдусобосло, Шиофок, Хевіз, Егер, Сегед, Печ, Дебрецен та Залакарош. Угорські туристи, які відвідують курорти з метою лікування, витрачають у середньому 41 дол. США на день.

Що стосується іноземних туристів, то вони більше воліють відвідувати сучасні, спеціально збудовані курортні комплекси з найновішим обладнанням купалень, витриманими архітектурними особливостями тієї чи іншої лазні (наприклад, турецькі ванни в стилі бароко) та максимальним переліком послуг бальнеотерапії. Ключовими показниками при виборі того

чи іншого курорту є якісне обслуговування, наявність кваліфікованого персоналу та гарне співвідношення якості послуг і цін на них (ціни у Західній Європі на порядок вищі). Іноземні туристи витрачають на оздоровлення і лікування близько 82 дол. США на день [1, С.54-55].

Таблиця 3.2.

Кількість угорських та іноземних туристів відповідно до типів закладів розміщення [2, 14]

<i>Тип закладу розміщення</i>	<i>Угорські туристи</i>		<i>Іноземні туристи</i>	
	<i>2018</i>	<i>2018/2017</i>	<i>2018</i>	<i>2018/2017</i>
Готелі	6,176,332	+5.9%	7,727,557	+6.1%
5-зіркові	210,534	-1.8%	1,341,025	+9.2%
4-зіркові	2,630,740	+15.4%	3,808,200	+16.8%
3-зіркові	2,730,006	-0.5%	2,357,454	-5.6%
2-зіркові	530,219	+5.6%	182,443	-25.2%
1-зіркові	69,979	-26.0%	33,495	-34.8%
Спа-готелі	1,275,261	+8.2%	1,295,413	+1.7%
Велнес-готелі	1,598,205	+28.6%	613,505	+42.9%
Гостьові будинки	1,258,433	-9.1%	455,043	-8.7%
Туристичні хостели	557,136	+4.3%	44,116	-25.7%
Молодіжні хостели	445,182	-12.3%	86,217	-15.4%
Бунгало	791,711	+7.1%	163,840	-9.3%
Кемпінги	443,567	-14.5%	881,600	-20.6%
Загальний показник	9,672,361	+1,6	9,358,373	+1,4%

Угорські туристи зупиняються, як правило, в 4- або 3-зіркових готелях, при чому зараз вони частіше обирають 4-зіркові заклади розміщення (порівняно з 2018 р. кількість туристів, які відвідали чотиризіркові готелі збільшилася на 15,4 %, а 3-зіркові – навпаки зменшилася на 0,5%), а також у спа- та велнес-готелях (1 275 261 та 1 598 205 туристів відповідно).

Іноземні ж туристи обирають 5-ти та 4-зіркові готелі, а також, спостерігається позитивна динаміка відвідувань спа- та велнес-готелів.

Що стосується ступеня популярності і відвідуваності серед бальнеологічних курортів Угорщини, то за повідомленням прес-служби

«Угорського туризму» найпопулярнішою останнім часом стала північна частина країни, зокрема такі курорти, як Егер, Егерсалок, Мішкольц-Тапольца, Мезекевешд.

Так, у 2017 р. число туристів, які відвідали північний регіон зросло на 5,8 %, а за 9 місяців 2018 р. на 9,7 % більше закордонних та на 5% більше угорських туристів відважились відвідати північний регіон, ніж у 2017 р. Зростання відвідувань відбулося за рахунок рекламної діяльності та різних тематичних акцій. Зокрема, в регіоні з червня по липень здійснювалися гастрономічні тури, а кожного вівторка відвідувачі аквапарків могли придбати квиток значно дешевше. Так само, зростання популярності регіону не обійшлося без закордонних відвідувачів, зокрема були організовані тури для німецьких та румунських журналістів та українських лікарів [6]. Проте, не лише північна частина Угорщини є привабливою для туристів. Можна проаналізувати аналіз відвідуваність окремих бальнеологічних курортів країни відповідно до національностей іноземних туристів.

Столицю Угорщини найбільше відвідують американські, німецькі та румунські туристи. Німці відвідують майже всі курорти країни, проте найбільше їх приїжджає до регіону озера Балатон (особливо влітку). Також виділяють 8 спа-міст, до яких найчастіше їдуть туристи з Німеччини, щоб оздоровитися (головним чином, Домбовар – 65 %, Харкань – 53 %, Хевіз – 52 %, Залакарош – 83%). Австрійських туристів найбільше на курортах поблизу угорсько-австрійського кордону. Це місто-спа Шопрон (68 %) та курорт Мошонмадьяровар (65 %). Румунські туристи віддають перевагу таким містам, як Дебрецен, Сегед, Мішкольц, Мако, Будапешт.

Українці також віддають перевагу курортам поблизу кордонів України з Угорщиною, зокрема це курорти у Кішварді (55 %) та Ньїредьгазі, Хайдусобосло, Дебрецені.

Сегед найпопулярніший серед сербських туристів (66,5 % від усіх відвідувань). Бюкк відвідують, як правило, ірландці, а Дебрецен є фаворитом серед туристів з Ізраїлю (65 %) та Норвегії (43,6 %).

Що ж до перспектив розвитку бальнеологічних курортів Угорщини, то вони є. Основним документом щодо політики Угорщини в галузі туризму є Національна стратегія розвитку туризму на 2015-2023 рр., затверджена урядом 28 вересня 2015 р.

Стратегію розвитку туризму розроблено відповідно до практики Європейського союзу. Було визначено новий підхід - туризм є частиною не тільки економічного сектору, а й життя. Близько 300 млрд. угорських форинтів буде виділено на втілення проєктів з розвитку туризму, які можуть у подальшому зацікавити інвесторів (розмір інвестицій близько 1000 млрд. угорських форинтів). Серед найперспективніших напрямів розвитку туризму виділено історико-культурний, діловий та лікувально- оздоровчий туризм.

У рамках стратегії наголошується на тому, що до 2023 року Угорщина повинна стати найпопулярнішим місцем для оздоровчого туризму в Європі.

Центральним елементом є оздоровчий туризм на основі термальних вод і розвиток суміжних медичних послуг [9]. У найближчі роки імідж Угорщини у міжнародному туризмі буде виглядати як «Цілюща Угорщина». Про це заявив депутат Парламенту країни, секретар Міністерства економіки Балаж Ботос. На його думку, країна має величезний потенціал для розвитку оздоровчого туризму.

Галузь повинна розвиватися разом із загальною туристичною інфраструктурою і основним помічником може стати гастрономічний туризм, який входить у 8 Health-related Tourism Segments (систему взаємодіючих сегментів туризму, що має відношення до здоров'я), серед яких: медичний туризм, стоматологічний туризм, SPA-туризм, wellness-туризм, спорт-туризм, кулінарний туризм, туризм пенсіонерів, туризм людей з обмеженими можливостями [7].

Крім того, представники оздоровчих і лікувальних установ ретельно стежать за науковими інноваціями і впроваджують їх у життя. На курортах, таких як, наприклад, Хевіз, лікуються онкологічні захворювання методами квантової медицини. У санаторіях застосовується «рибна терапія» -

незамінний засіб лікування тяжких шкірних захворювань, таких як псоріаз, лускатий лишай і екзема. Високий рівень розвитку медицини, застосування матеріалів та обладнання західноєвропейської якості при сенсаційно низьких цінах приваблюють туристів з усього світу [9].

Сьогодні надзвичайно вигідно інвестувати гроші в лікувально-оздоровчий туризм країни, оскільки Угорщина має унікальні геотермальні характеристики, ноу-хау в області термічної утилізації води та характеризується високими показниками розвитку медичної освіти.

Найбільші капіталовкладення за останні роки:

- Відкрито третій готель мережі Hilton у Вишеграді (40 км від Будапешта). Це п'ятизірковий готель дванадцятиповерховий, розрахований на 211 номерів, з конференц-залами та президентським номером.
- У місті Дебрецен виділено 10 млрд. форинтів на поточні ремонтні роботи та розширення спа-готелів. Близько 2,5 млрд. форинтів витрачено на плавальні басейни, 2,2 млрд. форинтів – на розширення можливостей спа, 5,3 млрд. форинтів – на будівництво 4-зіркового готелю (відкритий у 2010 році).
- Консорціум Aquaprofi і Proform виграв тендер на будівництво чотиризіркового готелю в місті Залакарош. Розмір інвестицій – 2,7 млрд. форинтів. Готель матиме 220 номерів та належатиме до готельного ланцюга Park Inn, що є частиною Rezidor Hotel Group.
- Iberalta Group (Іспанія) підписала низку контрактів, пов'язаних з інвестуванням будівництва туристичних комплексів на території купалень Тисакечке та Сольнок.
- Угорські інвестори відкрили п'ятизірковий спа-готель у Шарварі. Готель «Spirit Hotel Thermal Spa» налічує 273 двомісних номерів. Його конференц-зал розрахований на 500 гостей, а курортна територія разом з 22 басейнами займає 10 000 км².
- Угорська компанія «Mellow Mood Group» планує завершити перетворення малоперспективного готелю поблизу Виставкового центру в Будапешті на чотиризірковий заклад розміщення, який нараховуватиме 160 номерів, а

також матиме конференц-зал, розрахований на 250 чоловік. Загальна сума інвестицій – 8 млрд. форинтів.

Серед нових запропонованих проєктів:

1)розбудова курорту у селищі Кестхей: будівництво чотиризіркового велнес-готелю на 172 номери з можливістю розміщення 2000-2500 осіб; 400 апартаментів. Розмір інвестицій складає 25 млрд. форинтів;

2)створення парку здоров'я преміум-класу у Капуварі. Дво-, чотири- та п'ятизіркові лікувально-оздоровчі готелі розраховані на 200 номерів. Також передбачається створення медичного центру. Комплекс медичних послуг включатиме лікувальні водні процедури, унікальні вуглекислі ванни, гідротерапію, електролікування та інші лікувальні програми. Крім того тут будуть створені усі можливості для проведення культурних заходів, конференцій тощо. Загальна сума інвестицій: 63 млн. євро [3, С.8-9].

3.2. Бальнеологічні комплекси, термальні курорти та купальні Угорщини

Термальний курорт «Хевіз»

Це один з найпопулярніших і відомих мінерально-термальних джерел Угорщини. Він розташований біля підніжжя гірського хребта Кестхей і представлений у вигляді кратера гейзера, який заповнює термальна вода, температура якої становить 38°C. У всьому світі, подібне даному, можна побачити тільки в Ісландії. Курорт озера Хевіз функціонує цілий рік і зима тут не перешкода, а швидше за все навіть надає пікантності цьому місцю. Але найпрекраснішим сезоном вважається кінець літа, коли озеро приміряє на собі прекрасне оздоблення втілене червоними ліліями, які в тисячному кількості покривають плесо озера прекрасними квітками, завезеними сюди з Індії.

Тут побудовані комфортабельні санаторії, приватні готелі зі спа-комплексами (додаток Б). Курорт дуже затишний: чистий, доглянутий, з акуратними будиночками і великою кількістю зелені. Найкрасивіша вулиця Хевіза - квітуча алея Вілмоша Шульхоффа (Dr. Schulhof Vilmos sétány).

Це незвичайної краси озеро розташоване в самому кратері згаслого вулкана. Місцеві жителі твердять, що саме про це місце обіцяє казка про живу і мертву воду, адже сила лікувальних властивостей її вважається найвищою в Європі. Джерело з термальною водою вибивається на поверхню майже з 40 метрової глибини, притому, що глибина самого озера варіює в діапазоні 1,5 - 2-х метрів. Повне коло циркуляції, вода здійснює протягом двох діб, тому вона завжди чиста і не замунена.

Склад води в озері є сірчанам і лужно-гідрокарбонатних.

Завдяки проникненню таких елементів як: вуглекислота, сульфіді і сірка - організм ніби зіцілюється зсередини. Для людей, які страждають від хронічних захворювань і післяопераційних запальних процесів, ожиріння, гормональних збоїв, захворювання системи кровообігу - особливо рекомендовані процедури, даної водою.

Перед поїздкою на термальний курорт «Хевіз» необхідно проконсультуватися у лікаря. Протипоказано приймати процедури даного термального курорту людям, страждаючим на хронічні захворювання серця, астматикам, алкоголікам та порушеннями ниркової діяльності. Також не рекомендується купатися у воді озера Хевіз дітям.

По приїзду на курорт «Хевіз» висококваліфіковані, досвідчені лікарі підберуть особистий курс лікування, який буде відповідати характеру захворювання. Курс лікування в середньому займає 2-3 тижні. По мимо лікувальних купелей відпочиваючі отримують цілий спектр різних оздоровчих процедур. Для лікування захворювань використовують не тільки термальну воду, насичену мінералами, але і мул з дна.

Озеро Хевіз не призначене для пляжного відпочинку, в класичному розумінні. Перебування в термальній воді озера не повинно перевищувати більше 1,5 години на день, навіть для абсолютно здорової людини.

Термальний курорт «Балатонфюред»

Невелике курортне містечко Балатонфюред розташувалося в 120 км. від Будапешта (столиця Угорщини) на мальовничому березі озера Балатон. З перших прийомів, відпочиваючих за цим курортом закріпилася репутація кращого курорту-лікарні для людей з різними захворюваннями серцево-судинної системи. Тому, велика кількість людей прагне побувати на курорті Балатонфюред, адже думка про нього складена не одним поколінням, і після відпочинку тут люди отримують бажане зцілення і полегшення.

Цілющі властивості тутешньої термальної води таяться в її складі, а це неймовірно величезна частка вуглекислоти - 1100-1400 мг/л. Лікування даною термальною водою відбувається як у вигляді купань, так і у вигляді прийняття її всередину. В останньому випадку лікувальні властивості проявляються на лікуванні шлунково-кишкового тракту, а що стосується першого пункту - купання - то це найкращий вплив на систему кровообігу, що є результатом зниження навантаження на серцевий м'яз. На цій території споруджена клініка державного значення, яка займається питаннями, що стосуються кардіології.

На даний момент клініка обладнана за сучасними новими технологіями і має терапевтичну базу найвищого рівня, що дозволяє надавати допомогу на високому рівні для людей, які страждають на різні захворювання серцево-судинної системи. Але головна особливість клініки полягає в наданні лікування та реабілітації хворих, які перенесли інфаркт або хірургічне втручання. Категоричною заборобою проходження лікування процедурами курорту Балатонфюред категорично не рекомендується для людей, які страждають на різні захворювання пов'язані з щитовидною залозою.

Термальний курорт «Залакарош»

Неподалік від закінчення Балатону в західній його частині, розташований курорт Залакарош. Цілюща вода, яка нині використовується в лікувальних цілях, була виявлена тут зовсім випадково. У шістдесятих роках на цій території проходили пошуки «чорного золота» - нафти, але виявили не менше цінне надбання - термальне джерело з мінеральною водою. З тих часів тихе, маловідоме селище під назвою Залакарош, знайшло високу популярність і справжнє визнання, як курорту, серед відпочиваючих.

Води купалень Залакарош рекомендовані при різних захворюваннях органів дихання, опорно-рухового апарату, а також при захворюваннях в гінекологічній області. На території курорту недавно звели аквапарк, що приваблює ще більше молодого покоління, в перспективі оздоровитись, відпочити і весело провести час.

Курорт « Мішкольц-Таполца»

Східна частина Угорщини славиться своїм термальним курортом під назвою Мішкольц-Таполца.

Вода цих термальних джерел була в широкому побуті ще з XVI століття. Але план використовувати цінні дари природи з'явився тільки в 1717 році. Офіційний статус курорту Мішкольц-Тапольца отримав тільки в 1934 році. Купальні цього курорту підлягали реконструкції, остання з яких закінчилася у 2002 році, але модернізація купальні триває і до цього дня. Ця унікальна купальня займає дуже

значиму територію в 7 га, а джерела, які постачають її цілющою водою, і сама купальня знаходяться в карстових печерах. Загальна площа води, яка є складовою її басейнів, становить 4500 кв.м.

Температура води в купальнях коливається від 24 до 43 °С. Склад солей дуже високий (1000 мг/г), це дозволяє перебувати у воді не лімітований час. Цілющі властивості води використовують для лікування шлунково-кишкового тракту, серцево-судинної системи, опорно-рухового апарату та органів дихання.

Бальнеологічний комплекс «Сечені»

Сечені входить до числа найбільших бальнеологічних курортних комплексів у всій Європі. Першу купальню тут відкрили в 1881 році, але протягом ХХ століття вона пережила не одну перебудову, які полягали в її розширенні. Остання така реконструкція закінчилася в 1999 році, і на цей раз тут були встановлені різні гідромасажні механізми та атракціони.

Температура води в кожному басейні має свою позначку, але коливається в межах 26 - 40° С. Поруч з купальний відкрито бювет, де можна оцінити смакові якості мінеральної води, яка так цінується своїми лікувальними властивостями. Її використовують при лікуванні таких захворювань як: хронічні захворювання суглобів, захворювання опорно-рухового апарату та серцево-судинної системи.

Купальні «Кирай»

З часів турецького правління, в 1665 році, було закладено будівництво термальної купальні «Кирай». Вода до купальні надходить з джерел, які знаходяться поряд з купальнею «Лукач». Генеральна реконструкція купальні «Кирай» відбулася в 1950 році.

Температурний поріг води в межах 26 - 40 °С. Цілющу термальну воду купальні рекомендують для хворих із захворюваннями опорно-рухового апарату, людям які проходять реабілітаційний курс після операцій і травм, пов'язаних з ортопедією, а також при лікуванні розладів нервової системи.

Комплекс бальнеології «Лукач»

Бальнеологічний комплекс «Лукач» був заснований ще в XII столітті, точніше в цей період тут були побудовані перші купальні. Їх побудували поблизу монастиря. Під час правління турецької імперії, цілющу воду джерел використовували не тільки як панацею від різних захворювань, а ще й як рушійну силу - для роботи млинів.

При купальні спорудили бювет в 1937 році, а з 1979 року тут функціонує і денна лікарня, з моменту відкриття якої тут успішно проходять лікування страждають на артроз і ревматизм. Свідченням позитивного результату є таблички на стіні будівлі. Кожна така табличка належить людині, яка тут зцілилась. 1999 приніс із собою безліч корисних впроваджень - реставрацію: масажні пристосування та інші новинки, які підвищили комфортність і результативність лікування на даному курорті.

Температура води в басейнах в діапазоні 22-40 °C. Купальні комплексу «Лукач» відомі лікувальними властивостями проти захворювань нервової системи, опорно-рухового апарату і у випадках реабілітацій після перенесених травм і операцій на суглобах і в цілому в ортопедичному напрямку.

Оздоровчий курорт «Хайдусобосло»

Виникнення даного курорту приписують з проведенням тут геолого-розвідувальних робіт на початку XX століття. У пошуках нафти геологи виявили щось цінніше - фонтан лікувальної води, який вирвався на поверхню в результаті буріння. Термальна вода володіє підвищеним вмістом у своєму складі наступних хімічних елементів: йод, бром, титан, бітум, мідь, ванадій, цинк, барій. Завдяки такому унікальному складу воду з джерела стали називати «киплячим золотом».

Такий дивовижний склад, яким володіє вода, виявився незамінним при лікуванні захворювань хребта, суглобів, м'язових болях, невралгіях. Спортсмени, які здобули травми під час тренувань і змагань отримували тут істинне зцілення. Жінки, які страждають на захворювання пов'язані з гінекологією і безпосередньо з безпліддям, знаходили здоров'я і радість материнства.

З року в рік курорт розширювався. На даний період часу курортно-лікувальний комплекс «Хайдусобосло» складається з трьох закритих басейнів. Температура води в них в діапазоні 32-38 °C.

Спочатку 2000-х в Хайдусобосло відкрили перший в Угорщині аквапарк. Тут представлено безліч гірок різних рівнів, загальна протяжність яких понад 1000 метрів.

Купальні Графа Сечені

Унікальні купальні з не менш цікавою назвою, розташовані на території столиці Угорщини. Вона входить в число найбільш масштабних купалень Європи. Назва купалень прямо пов'язана з дворянської сім'єю, а саме - Іштваном Сечені, який спорудив термальні купальні. Цим він привніс неоціненний вклад не тільки в культурну, а й технічний та економічний розвиток країни. Купальні Графа Сечені знаходяться в районі Пешта.

Знахідка настільки неоціненого багатства була зовсім випадковою. У районі міського парку в ті часи (друга половина XIX століття) прохідники виробляли глибоке буріння землі і наткнулися на термальне водосховище. Розташоване воно на глибині 970 метрів. Температура води цього термального пласта становила +74°C. У перший час в місці виходу джерела, була споруджена дерев'яна арка. Але через час було прийнято рішення зробити відвідування купалень загальнодоступним для населення.

Підтримці купалень в охайному вигляді надають дуже високе значення. Щорічно купальні закривають на профілактичні процедури. На даний момент вони великою популярністю користуються.

Комплекс має класичну будову: парилки, гарячі ванни, відкриті і закриті басейни. Так як в кожному з басейнів вода має різну температуру, то кожен з басейнів підходить для різного проведення часу. Басейни з високими температурами, як не можна краще, підходять в зимовий період, з середніми - для розслаблення, спілкування, гри в шахи, а ось з більш низькими - для плавання.

Про цілющу силу води цієї купальні ходять чутки, що стік мінеральної води йде в місцевий зоопарк, а працівники зоопарку кажуть, що саме завдяки унікальним цілющим властивостям, сімейство бегемотів приносить приплід. І це при тому факті, що в неволі бегемоти не дають потомства.

Купальні «Геллерт»

У підніжжя гори Геллерт під землею б'ють ключі з цілющою термальною водою. Ці цілющі купальні відомі світу ще з середини минулого століття, але настільки глобальне ставлення і підхід до лікування термальними водами і грязями, прийшло небагато пізніше.

Купальні Геллерт цінні своїм унікальним вмістом хімічних елементів у воді: магnezії, кальцій, радій, гідроген-карбонати, натрій, хлориди, фторидіон, водень. Вода даних купалень показана людям із захворюваннями опорно-рухового апарату, серцево-судинної системи, а так само дихальної системи і шкірних захворювань.

У купальні Геллерт в довоєнний час, водна гладь була покрита загартованим склом, яке здатне витримати людську вагу. Зала була освітлена містичним місячним світлом, промені якого проникали через розсувний дах, а запрошені гості прогулювалися в такій незвичній обстановці. Але, на превеликий жаль, війна знищила таке дивне творіння.

Одним з головних моментів є той, що в зимовий період функціонують як один відкритий басейн і 5 купалень. Дуже важливим є дотримання дисципліни, а саме купатися можна тільки в гумових шапочках. У випадку не дотримання, адміністрація попросить залишити купальню.

Висновки до третього розділу:

Це унікальна країна, яка займаючи зовсім незначну площу, має такі потужні бальнеологічні ресурси, які стали основою для створення понад ста бальнеологічних курортів.

Великим попитом в Угорщині в сучасних умовах користуються оздоровлювальні та екскурсійні тури – найчастіше туристи відвідують озера Балатон і Хевіз або столицю Будапешт.

На території Угорщини зареєстровано 1372 термальні джерела, 81 джерело мінеральних вод, 315 джерел лікувальних вод, 5 лікувальних печер, 5 місць видобування лікувальної грязі, 1 мофета (суха купальня), 385 населених пунктів з термальними купальнями, 13 всесвітньовідомих термальних курортів, 39 атестованих лікувальних купалень, 9 з яких розташовано у Будапешті. У 1937 р. на Міжнародній Конференції у справах купалень був обраний купальною столицею світу.

ВИСНОВКИ

1. Туристично-рекреаційна діяльність відіграє важливу роль в економіці країн і регіонів, забезпечуючи раціональне використання і збереження природно-екологічних, культурно-історичних та інформаційно-пізнавальних ресурсів території. Формування туристичного потенціалу регіону обумовлено можливістю використання туристичних ресурсів в організації і розвитку туристичної діяльності на певній території. Здатність суб'єктів туристичної діяльності ефективно використовувати туристичний потенціал регіону забезпечуватиме успішний розвиток як суб'єктів туристичної індустрії, так і регіону.

Туристично-рекреаційний потенціал будь-якої території має складну ієрархію й включає в себе багато різних елементів з великою кількістю компонентів. Туристично-рекреаційний потенціал території розглядається як сукупність чотирьох основних компонентів: природно-ресурсної, історико-культурної, економічної та соціальної, які взаємопов'язані й взаємодіють між собою.

2. Сутність туристичних ресурсів полягає в тому, що вони є основою для формування туристичного продукту і його пропозиції. Структурно вони складаються із різних природних, культурно-історичних, а також соціально-економічних об'єктів і явищ, які придатні бути основою для надання туристичних послуг. Важливою рисою туристичних ресурсів є те, що після їх використання туристами їх корисні властивості зазвичай зберігаються, не зникають і не знищуються. У даному сенсі вони відіграють роль засобів праці у туризмі, завдяки яким можуть вироблятися різноманітні за своїм характером туристичні продукти.

3. На даний момент склалось три основних підходи до трактування сутності інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери (РТС): як особлива сфера застосування праці (теоретико-економічний), як сукупність матеріальних об'єктів (структурний) та як сукупність певних галузей господарювання та видів економічної діяльності (функціональний).

Під інфраструктурою РТС розуміють також сукупність організаційних структур і нормативно оформлених процедур, що забезпечують функціонування та взаємодію суб'єктів туристичної діяльності й регулюють рух матеріальних, фінансових, інформаційних потоків між ними та зовнішнім (соціальним і природним) середовищем. Інфраструктура складається з трьох частин: інституційної, інформаційної, регламентуючої. Інституційну складову становлять загальні інституції (транспорт, готелі, банки, страхові компанії, митниці, інвестиційні фонди тощо) і спеціалізовані інституції (туристичні фірми, рекламні підприємства, спеціалізовані страхові компанії, служби маркетингу тощо). Інформаційна складова містить такі елементи як: розповсюдження інформації (Інтернет, засоби масової інформації); інформаційний та рекламний бізнес; інформаційно-туристичний ресурс (необхідність створення образу романтичної подорожі, який би приваблював туристів, стимулював туристичну активність і ефективне використання туристичного потенціалу регіону).

Регламентуюча складова туристичної інфраструктури містить в собі нормативно-правові акти, що регулюють відносини в цій сфері життєдіяльності суспільства. Правова регламентація розвитку туристичної інфраструктури здійснюється: на державному рівні - Верховною Радою, Кабінетом Міністрів, Міністерством економіки; на регіональному рівні - місцевими органами влади та самоврядування.

4. Угорщина розташована в центральній частині Європи, у Карпатському басейні, оточеному відрогами Альп, Карпат та Дінар. Країна є внутрішньоматериковою. Територіальні води відсутні. Загальна площа Угорщини — 93 тис. км². Природно-ресурсний потенціал сприяє суспільно-економічному розвитку та створенню рекреаційних зон. На клімат країни впливають західні вітри і географічне положення усередині гірської дуги Карпат. Угорщина знаходиться у басейні Дунаю. Справжнє багатство країни — її гарячі джерела та мінеральні води. Ландшафти країни винятково мальовничі. Є кілька заповідних зон: п-ів Тихань на Балатоні (найдавніші споруди, цілющі джерела), на північному узбережжі — джерела та згаслі вулкани, на південному заході

знаходиться Киш-Балатон — болотиста низовина зі збереженою природою. У центрі Альфельду розташовано кілька національних парків. На півночі від ріки Шайо знаходиться велика сталактитова печера Агтелек.

5. Угорщина має своє місце у світовому туристичному бізнесі — оздоровчий туризм, 80 % угорської території покрито лікувально-термальними водами, через що вона отримала звання «гарячого ключа» Європи (входить до п'ятірки найбагатших термальними водами європейських країн. Угорщина щорічно приймає приблизно 39 млн іноземних туристів, проте з них справжні туристи — приблизно половина, решта — транзитні мандрівники, саме вони зробили цю країну 5-ю за популярністю у зарубіжних туристів європейською державою. У результаті, частка туризму у ВВП країни досягає 10 %, він займає 3-тє місце за обсягом надходжень до бюджету після промисловості та сільського господарства.

Завдяки цілеспрямованій політиці держави в сфері туристичного бізнесу кількість туристичних організацій в Угорщині, що мають ліцензії на туристичну діяльність, збільшується з року в рік, незважаючи на кризові явища в економіці. Оздоровчий внутрішній туризм є пріоритетним напрямком розвитку країни, на нього припадає значна частина надходжень від туризму в Угорщині.

6. Одним із масових, популярних та найбільш давніх (відомих з античних часів) напрямків медичного туризму є лікувально-оздоровчий туризм. Важливим осередком, де останнім часом швидкими темпами розвивається лікувально-оздоровчий туризм є Угорщина. Це унікальна країна, яка займаючи зовсім незначну площу, має такі потужні бальнеологічні ресурси, які стали основою для створення понад ста бальнеологічних курортів. Великим попитом в Угорщині в сучасних умовах користуються оздоровлювальні та екскурсійні тури — найчастіше туристи відвідують озера Балатон і Хевіз або столицю Будапешт.

На території Угорщини зареєстровано 1372 термальні джерела, 81 джерело мінеральних вод, 315 джерел лікувальних вод, 5 лікувальних печер, 5 місць видобування лікувальної грязі, 1 мофета (суха купальня), 385

населених пунктів з термальними купальнями, 13 всесвітньовідомих термальних курортів, 39 атестованих лікувальних купалень, 9 з яких розташовано у Будапешті.

7. В роботі детально описано бальнеологічні комплекси, термальні курорти та купальні Угорщини, а саме: термальний курорт «Хевіз», термальний курорт «Балатонфюред», термальний курорт «Залакарош», курорт « Мішкольц-Таполца», бальнеологічний комплекс «Сечені», купальні «Кирай», комплекс бальнеології «Лукач», оздоровчий курорт «Хайдусобосло», купальні Графа Сечені, купальні «Геллерт».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ДЖЕРЕЛ

1. OECD Tourism Trends and Policies 2014 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ec.europa.eu/DocsRoom/documents/5675/.../1/.../native
2. The campaigns of the Hungarian National Tourist Office : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.htbudapesthungary.hu.
3. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2009 © World Economic Forum / доступно з сайту: <http://www.weforum.org/report/travel-tourism-competitiveness-report-2009>
4. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2011 © 2011 World Economic Forum / доступно з сайту: <http://www.weforum.org/report/travel-tourism-competitiveness-report-2011>.
5. Tourism in Hungary : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.hungary.com.
6. Бейдик О.О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України: автореф. дис. д-ра геогр. наук: 11.00.02 / О.О. Бейдик / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 36 с.
7. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія / О.О. Бейдик. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2011. – 395 с.
8. Бережна І. В. Деякі аспекти теоретичних підходів до оцінки рекреаційного потенціалу регіону / І.В. Бережна // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – № 50. – Т. 2. – С. 17–21.
9. Бойко М. Г. Ціннісно орієнтоване управління в туризмі [Текст] / м. г. Бойко. – Київ: КНТЕУ, 2010. – 524 с. – ISBN 978-966-629-427-7. – с. 217.
10. Будапештський туристичний офіс. URL: www.budapestinfo.hu
11. В'їзний туризм: навчальний посібник / Авторський колектив: Коваль П. Ф., Алешугіна Н. О., Андрєєва Г. П. та інші. – Ніжин, Видавництво Лук'яненко В. В., 2010. – 304 с.
12. Вдалий сезон 2018. URL: <http://www.polradio.pl/5/117/Artykul/159930>
13. Венгрия-инфо [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.vengriainfo.com/>

14. Виклюк Я.І. Методи побудови густоти потенціального поля рекреаційної привабливості території / Я.І. Виклюк, О.І. Артеменко // Штучний інтелект. – 2016. - №2. – С.151-160.
15. Гальчинський А.С., Геєць В.М. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015). Шляхи європейської інтеграції / А.С. Гальчинський, В.М. Геєць. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 406 с.
16. Гнатюк М.Р. Закон України «Про туризм»: постатейний коментар / М.Р. Гнатюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. –200 с.
17. Горішевський П. Сільський зелений туризм: організація надання послуг гостинності / Горішевський П., Васильєв В., Зінько Ю. – Івано- Франківськ : Місто НВ, 2003. – 148с.
18. Дутчак С. В. Управління регіональним розвитком туризму : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / С. В. Дутчак. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. – 128 с.
19. Економічна енциклопедія: у трьох томах / Під. ред. Мочерний С.В. — К. : Видавничий центр "Академія", 2000. — Т. 1. — 864 с.
20. Жупаненко А.В. Економічний розвиток неявної інфраструктури рекреаційно-туристичної сфери / Жупаненко А.В., Семенов В.Ф. // Науковий вісник Херсонського університету. Серія "Економічні науки", Херсон. — 2016. — № 9-1. — С. 65-68.
21. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» - Відомості Верховної Ради України, 2003 р., №13, с.434-452.
22. Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 р. №324/95-ВР. – Відомості Верховної Ради України, 1995 р., №31, с.241-260.
23. Захарченко В. І., Корсікова Н. М., Меркулов М. М. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки. навч. посіб. – к.: центр учбової літератури, 2012. – 448 с.
24. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: навчальний посібник. – Суми: ВТД «управлінська книга», 2003. – С.278. – ISBN 966-680-080-2.

25. Кифяк В.Ф. Організація туризму: навчальний посібник / В.Ф. Кифяк. – Чернівці: Книги. XXI, 2008. – 344 с.
26. Козловський Р. Туризм-2012: оригінальні плюси / Р. Козловський // Український туризм. — 2013. — № 2. — С. 24–25.
27. Кульчицький Б.В. Сучасні економічні системи. – Львів: Афіша, 2004. – 279 с.
28. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) – 3-є вид., перероб. та допов. / О.О. Любіцева. – К.: «Альтерпрес», 2015. – 436 с.
29. Мальська М. П., Худо В. В. Менеджмент туризму. Вступ до спеціальності. Навч. посібник. - Львів: Видавничий центр ім. Ів. Франка, 2012.
30. Мальська М.П. Основи туристичного бізнесу: навч. посібн. / М.П. Мальська, В.В. Худо, В.І. Цибух. – К. : Центр навч. літ-ри, 2014. – 272 с
31. Мельник О.В. Інтегральний показник туристичної привабливості території: поняття та теоретичні аспекти // Регіональна економіка. – 2018. - №4. – С. 197-205.
32. Михайліченко Г.І. Інноваційний розвиток туризму: монографія / Г.І. Михайліченко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – 608 с.
33. Напрями регулювання структурних диспропорцій у туристичній сфері країн Центрально-Східної та Південної Європи : досвід для України в контексті розширеної зони вільної торгівлі : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/monitor/august08/13.htm>
34. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / [В.С. Кравців, Л.С. Гринів, М.В. Копач, С.П. Кузик]. – Львів : НАН України. – 1999. – 114 с.
35. Особливості формування та реалізації туристичної політики держави: міжнародний, національний, регіональний досвід : монографія / кол. авт., за ред. А. Ю. Парфіненка. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 280 с.
36. Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22 червня 2009 р. № 330 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

37. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 р. (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
38. Регіональні показники. Статистична інформація. Держкомстат України // www.ukrstat.gov.ua
39. Розвиток туристичного бізнесу регіону: Навчальний посібник / За ред. доктора економічних наук, професора Школи М.І. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2017. – 292 с.
40. Санаторіум. URL: <https://www.sanatoriums.com>
41. Семенов В.Ф. Управління регіональним розвитком туризму / В.Ф. Семенов, В.Г. Герасименко, Г.П. Горбань; за ред. В.Ф. Семенова. – Одеса-Сімферополь: ВД «АРІАЛ», 2012. – 340 с.
42. Семенов В.Ф. Державне регулювання та управління регіональним розвитком туризму / Семенов В.Ф. // Економіка і управління. Науково-практичний журнал. — Сімферополь : НАПКБ, 2010. — № 1. — С. 40- 45.
43. Словник законодавчих термінів [Електронний ресурс]. — Режим доступу до журн. : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/TM036987.html.
44. Словник іншомовних слів [укл. С.М. Морозов, Л.М. Шкарапути]. – К.: Наукова думка, 2000. – 680 с.
45. Смаль І.В. Рекреація і туризм: короткий тлумачний словник термінів і понять/ І.В. Смаль. – Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. – 2006. – 80 с.
46. Соловйова О. Організаційний механізм державного управління розвитком ринку рекреаційних послуг (Європейський досвід) / О. Соловйова // Класичний приватний університет м. Запоріжжя: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010.../10sovtrp.pdf
47. Стеченко Д.М. Передумови і напрямки формування туристичного ринку України / Д.М. Стеченко // Туризм: теорія і практика. – 2005. - №1. – С. 5-11.
48. Стратегія сталого розвитку туризму і курортів в Україні (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vincult.org.ua>.
49. Угорське національне туристичне об'єднання. URL: www.hungary.com

50. Шепетюк С.М. Рекреаційно-туристські ресурси як основа туристично-рекреаційних послуг / С.М. Шепетюк // Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи: Зб. наук. праць. – К.: Тонар, 2017.
51. Яковенко І.М. Теоретико-методологічні основи рекреаційного природокористування (суспільно-географічне дослідження): автореф. дис. д-ра геогр. наук: 11.00.02 / І.М. Яковенко; НАН України; Ін-т географії. – К., 2004. – 31 с.

ДОДАТКИ

Рис. А.1. Географічна карта Угорщини

Рис. А.2. Карта автошляхів Угорщини

Бальнеологічні комплекси, термальні курорти та купальні Угорщини

Рис. Б.1. Термальний курорт «Хевіз»

Рис. Б.2. Термальний курорт «Балатонфюред»

Рис. Б.3. Термальный курорт «Залакарош»

Рис. Б.4. Курорт « Мішкольц-Таполца»

Рис. Б.5. Бальнеологічний комплекс «Сечені»

Рис. Б.6. Купальні «Кири»

Рис. Б.7. Комплекс бальнеології «Лукач»

Рис. Б.8. Оздоровчий курорт «Хайдусобосло»

Рис. Б.9. Купальні Графа Сечені

Рис. Б.10. Купальні «Геллерт»